

חבלי הלידה של אוניברסיטת חיפה

נדב היידקר

תקציר

אוניברסיטת חיפה נוסדה בשנת 1972, והיא האוניברסיטה הראשונה בישראל שהוקמה בעיר שבה כבר פעל מוסד אקדמי ותיק – הטכניון. במאמר זה נידונות שאלות עקרוניות וסוגיות מעשיות שליוו את דרכה של אוניברסיטת חיפה ממכון אוניברסיטאי, הנסמך על האוניברסיטה העברית בירושלים, למוסד עצמאי, ומנותחים המאבקים הפוליטיים מול מוסד האם מחד גיסא ומול הטכניון מאידך גיסא. תקופת המחקר משתרעת על פני עשור: החל בקיץ 1962 עם תחילת המגעים בין עיריית חיפה לאוניברסיטה העברית בירושלים ועד לקיץ 1972 עם הפיכת המכון לאוניברסיטה עצמאית. במאמר מבוררים המניעים להחלטת עיריית חיפה להקים בעיר מוסד אקדמי נפרד, נבחנות תגובות הטכניון והאוניברסיטה העברית וניתן מענה לשאלות כיצד ומדוע הפך המכון לאוניברסיטה עצמאית במקום להתמזג עם הטכניון. שאלות אלה נידונות תוך כדי בחינת האינטרסים השונים של שלושת המוסדות המעורבים – האוניברסיטה העברית, עיריית חיפה והטכניון – ויחסי הכוחות ביניהם, ועל רקע התהליכים הפוליטיים בזירה המקומית ובזירה הארצית. במאמר נסקרים היחסים בין המוסדות, שיתופי הפעולה ביניהם והקושי למזגם. הטכניון היה מוסד 'לאומי ממלכתי', מקורב למוסדות המדינה ונשען על מוניטין של מוסד כלל-ארצי, ואילו המכון האוניברסיטאי התפתח כמוסד 'עירוני מקומי', שהוקם על ידי העירייה כדי לשרת את תושבי חיפה והצפון ולקדם את מעמד העיר במדינה. לנוכח התגבשות שני דגמים שונים אלה של מוסדות אקדמיים, לאומי-ממלכתי ועירוני-מקומי, מתחדדת הדילמה הרחבה בנושא פיתוח השכלה הגבוהה בישראל: מרכזו לעומת ביזור וחלוקת התקציב בין מוסדות מעטים קיימים אל מול הקמה של מוסדות חדשים עם מאפיינים ייחודיים.

מילות מפתח: אוניברסיטת חיפה, האוניברסיטה העברית, השכלה גבוהה, הטכניון, עיריית חיפה, פוליטיקה מקומית

מבוא

במאי 1963 נחתם הסכם בין עיריית חיפה להנהלת האוניברסיטה העברית בירושלים, ומכוחו הוקם מוסד אקדמי חדש: 'האוניברסיטה העברית בירושלים – המכון האוניברסיטאי של חיפה' (להלן: המכון). לפי ההסכם, המכון נועד לפעול בחיפה בחסותה המנהלית והכספית

של עיריית חיפה ובחסותה האקדמית של האוניברסיטה העברית. הפיכתו של המכון לאוניברסיטה בקיץ 1972 לא הייתה חידוש בנוף האקדמי בישראל, הואיל וקדמו לה לא רק האוניברסיטה העברית בירושלים אלא גם אוניברסיטת תל אביב, אוניברסיטת בר-אילן ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב. עם זאת, הקמת אוניברסיטת חיפה הייתה תקדימית במובן אחד לפחות: זו הייתה האוניברסיטה הראשונה והיחידה עד כה בישראל שקמה בשכנות למוסד להשכלה גבוהה שכבר פעל – הטכניון, או בשמו המלא משנת 1953: טכניון – מכון טכנולוגי לישראל. לא זו בלבד ששני המוסדות השתייכו לאותה רשות עירונית, אלא שהקמפוס שתוכנן עבור המכון היה מרוחק בקילומטר אחד בלבד מקמפוס הטכניון. במוקד המאמר משולש היחסים שבין עיריית חיפה, האוניברסיטה העברית והטכניון.

מאז הקמתו בשנת 1925 הוכשרו בטכניון מהנדסים ואדריכלים, ובעשורים הראשונים לקיומו זו הייתה בעיקר הכשרה מקצועית ופחות הכשרה אקדמית. לעומתו, בשנותיו הראשונות של המכון התמקדו בו בהוראת מקצועות מדעי הרוח והחברה, כדי להכשיר מורים. כך בטכניון ובמכון לא רק שעסקו בתחומי מחקר שונים, אלא גם ייצגו שני דגמים שונים של מוסדות אקדמיים: הטכניון נשען על תמיכת המוסדות הלאומיים (הסוכנות היהודית והוועד הלאומי), שאף התערבו במינויים ובתכני הלימוד, ותמיכתם זו נמשכה, גם אם במידה פחותה, לאחר הקמת המדינה, כאשר המוסדות הלאומיים הוחלפו בממשלת ישראל. במובן זה, אפשר להגדיר את הטכניון כ'מוסד לאומי ממלכתי' שהיה מזוהה עם המדינה, ומנגד הוקם המכון, נוהל ומומן על ידי עיריית חיפה, יועד עבור אוכלוסיית העיר וסביבתה, ולכן אפשר לסווגו כ'מוסד עירוני מקומי'.

מאמר זה מוסיף לתחום חקר תולדות מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל, והוא חלק ממחקרים אחרים שהתפרסמו בנושא.¹ עם זאת, נמצא שהמחקר על הקשר בין שני המוסדות – הטכניון והמכון – דל יחסית. תולדות הטכניון סופרו כבר לפני ארבעה עשורים בספרו של קרל אלפרט שהזכיר בו בקצרה את נושא יחסיו של הטכניון עם המכון.² המחקר המקיף ביותר שנערך עד כה על אוניברסיטת חיפה נכתב על ידי יובל דרוור שעסק בהרחבה בהקמת בית הספר לחינוך באוניברסיטת חיפה, אך לא ייחד מקום רב לפוליטיקה שמאחורי הקמת המכון.³

1 לדוגמה, אורי כהן, **אוניברסיטת-אם: האוניברסיטה העברית בירושלים, 1948-1967**, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה בוקר 2019; הנ"ל, **אקדמיה בתל-אביב: צמיחתה של אוניברסיטה**, מאגנס, ירושלים 2014; חגית לבסקי (עורכת), **תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התבססות וצמיחה**, מאגנס, ירושלים 2005; מנחם קליין, **בר-אילן – אקדמיה, דת ופוליטיקה**, מאגנס, ירושלים 1997; יהודה גרדוס ויצחק נבו (עורכים), **מדע ורוח בנגב: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותולדותיה בראי המחקר**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ומוסד ביאליק, באר שבע וירושלים 2014; עמי וולנסקי, **אקדמיה בסביבה משתנה: מדיניות ההשכלה הגבוהה של ישראל, 1952-2004**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2005.

2 Carl Alpert, *Technion: The Story of Israel's Institute of Technology*, American Technion Society, New York 1982

3 יובל דרוור, **בית הספר האוניברסיטאי בין האקדמיה ל'שדה' – התהוותו של בית הספר לחינוך באוניברסיטת חיפה תשכ"ד-תשמ"ג**, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1997.

שרון ליבנה כתבה על הקמת המכון כחלק ממדיניותיה של האוניברסיטה העברית לנוכח הקמת מוסדות חדשים להשכלה גבוהה בישראל, אך רק עד שנת 1967.⁴ במאמר זה מבוררות הנסיבות שהוליכו להקמתם של שני מוסדות אקדמיים נפרדים בחיפה: מדוע החליטה העירייה להקים את המכון האוניברסיטאי בנפרד מהטכניון? האם התקיים שיתוף פעולה אקדמי בין המכון לטכניון ומה היה טיבו? מה היה מקומה של האוניברסיטה העברית במערכת היחסים בין שני המוסדות החיפאיים ומדוע לא התמזג המכון עם הטכניון, אף על פי ששני הצדדים הביעו רצון במיזוג? המענים לשאלות אלה מבוססים בעיקר על מקורות ארכיוניים – ארכיון העיר חיפה, ארכיון האוניברסיטה העברית, ארכיון הטכניון וארכיון המדינה – וכן על עיתונות התקופה.

העירייה, הטכניון ושאלת עתיד ההשכלה הגבוהה בחיפה

ב־14 בינואר 1951 נבחר אבא חושי, מועמד מפא"י, ברוב קולות לתפקיד ראש עיריית חיפה. הבחירה בחושי, לשעבר מזכיר מועצת פועלי חיפה, סימנה את תחילת עידן ההגמוניה של מחנה הפועלים בעיר.⁵ כעבור שישה שבועות, ב־27 בפברואר, התקיים לא הרחק מבניין העירייה אירוע חשוב נוסף: כניסתו של רא"ל יעקב דורי, הרמטכ"ל הראשון של צה"ל, לתפקידו החדש כנשיא הטכניון. דורי, שכיהן לאחר שחרורו מצה"ל כראש אגף המדע ופיתוח טכני במשרד ראש הממשלה, היה מקורב לראש הממשלה דוד בן-גוריון, והוא קידם את מינויו של דורי לנשיא הטכניון.⁶

תקופת כהונתו של דורי נחשבת לתחילת תור הזהב של הטכניון: הטכניון השתחרר מאחזות המוסדות הלאומיים, גייס תורמים מחוץ לארץ, פתח פקולטות חדשות, הגדיל את מספר הסטודנטים במידה רבה ושינה את שמו מ'הטכניון העברי בחיפה' ל'טכניון – מכון טכנולוגי לישראל', שינוי שמסמל את הגדרתו של הטכניון כמוסד לאומי. זאת ועוד, במהלך כהונתו של דורי נבנתה קריית הטכניון – הקמפוס החדש במעלה הכרמל באזור שכונת נווה שאנן.⁷ בקיץ 1962 החליט סנאט הטכניון שלמן שנת הלימודים תשכ"ג יידרשו הסטודנטים ללמוד גם קורס בחירה אחד במדעי הרוח והחברה, ומרצים שיוזמנו מחוץ לסגל הטכניון ילמדו אותם. המשנה לנשיא הטכניון לעניינים אקדמיים, פרופ' חיים חנני, אמר שהדגם להחלטה זו הוא מוסדות טכנולוגיים בעולם, דוגמת המכון הטכנולוגי במסצ'וסטס (MIT) או המכון הטכנולוגי של קליפורניה (Caltech), שהכניסו בהם לתכניות הלימודים מקצועות

4 שרון ליבנה, "האוניברסיטה של האומה": האוניברסיטה העברית ויחסיה עם מוסדות מתחרים בארץ, בתוך: יענת וייס ועוזי רבהון (עורכים), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: מדינת הלאום וההשכלה הגבוהה, מאגנס, ירושלים 2024, עמ' 613-641.

5 צדוק אשל, אבא חושי – איש חיפה, משרד הביטחון, תל אביב 2002, עמ' 124-125.

6 מרדכי נאור, הרמטכ"ל הראשון – יעקב דורי, מודן, בן שמן 2011, עמ' 347-362.

7 Alpert, *Technion*, pp. 256-335

הומניסטיים.⁸ במילים אחרות, נראה שבשלב זה חשו בטכניון בשלים להפוך מבית ספר טכני בלבד למוסד המקנה לתלמידיו השכלה גבוהה ומקיפה.

בין חושי לדורי שררה יריבות ארוכת שנים שהחלה כבר בשנות השלושים, כשדורי היה מפקד אזור חיפה מטעם ארגון ההגנה. חושי דרש לגייס להגנה את פלוגות הפועל, הארגון הצבאי למחצה של מועצת פועלי חיפה, כיחידה נפרדת שיש לה זיקה להסתדרות. דורי הסכים לגייס את פלוגות הפועל רק כלוחמים מן המניין, הסרים למרותה הבלעדית של מפקדת ההגנה.⁹ פרשה זו יכולה להצביע על ההבדלים בהשקפת עולמם של שני האישים: חושי היה מנהיג פועלים מקומי, ואילו דורי ראה עצמו מחויב בראש ובראשונה להנהגה הלאומית. היריבות בין השניים, שנמשכה גם במהלך מלחמת העצמאות, הייתה עתידה לשחק תפקיד מכריע ביחסי המכון והטכניון.

בחזונו ראה חושי את חיפה כמרכז תרבותי של מעמד הפועלים, ואחת מפעולותיו הראשונות הייתה הקמת מחלקת תרבות בעירייה בראשות שמואל רוזנהק. אחד ממפעליה של מחלקת התרבות היה פתיחת שלוחה חיפאית של בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל אביב.¹⁰ בשנת 1953 הקימה העירייה מבנה חדש למוסד – בית ארדשטיין.¹¹ במאוס 1954 נפתח בבית ארדשטיין גם בית ספר ללימודי מדעי הרוח, בהשתתפות המרכז להשכלת העם של האוניברסיטה העברית.¹² בשנת 1958 כבר פעלו בבית ארדשטיין שש 'פקולטות': משפטים, כלכלה, מדעי המדינה, מדעי הרוח, מדעי החברה וראיית חשבון.¹³ במאי 1959 התמזג בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל אביב לתוך האוניברסיטה העברית,¹⁴ וכל הפקולטות בבית ארדשטיין קיבלו חסות אקדמית מהאוניברסיטה העברית.¹⁵ השלוחה החיפאית האקדמית של האוניברסיטה העברית התמודדה עם שתי בעיות עיקריות: האחת כלכלית – עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"א כבר למדו בבית ארדשטיין 605 סטודנטים ולימדו בו כ-60 מרצים. העירייה נדרשה לממן מלגות והלוואות לסטודנטים רבים, ורוזנהק ביקש סיוע כספי ממושרד החינוך, בטענה שהמוסד עוסק בהכשרת מורים, אך נענה בשלילה.¹⁶ האחרת אקדמית – בחיפה יכלו ללמד רק את שתי השנים הראשונות, ואת יתר השנים ואת בחינות הסיום נאלצו הסטודנטים להשלים בתל אביב. במאי 1958 ביקש חושי משר החינוך זלמן ארן לאפשר לסטודנטים בחיפה להשלים את לימודיהם ואת בחינות ההסמכה בעיר, אך אנשי משרד החינוך השיבו שאין באפשרותם להתערב,

8 'שיעורים במדעי הרוח והחברה בתכנית הלימודים בטכניון', למרחב, 7.9.1962.

9 אשל, אבא חושי, עמ' 94-95; נאור, הרמטכ"ל הראשון, עמ' 94-96.

10 אריה נשר, 'עיריית חיפה בשנתה הראשונה', הארץ, 28.3.1952.

11 'יורחב מפעל החינוך בחיפה', דבר, 18.3.1953.

12 'אוניברסיטת-ערב בחיפה', על המשמר, 14.3.1954.

13 'השכלה גבוהה בעיר הכרמל', שם, 10.4.1958.

14 כהן, אקדמיה בתל-אביב, עמ' 192-197.

15 'החלו הלימודים בביה"ס הגבוה בחיפה', על המשמר, 18.11.1959.

16 שמואל רוזנהק אל משרד החינוך והתרבות, 27.12.1960, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), גל-1876/3;

שמואל רוזנהק אל יעקב שריר, 3.1.1961, שם; יוסף שוחט אל שמואל רוזנהק, 17.1.1961, שם.

כי בינתיים חוק המועצה להשכלה גבוהה עבר, ומעתה הייתה דרושה הכרה של המועצה להשכלה גבוהה במוסד המכשיר.¹⁷ בקיץ 1962 הסתמן שינוי בעמדת משרד החינוך שלפיו הומלץ לפנות למועצה להשכלה גבוהה ולקבל הכרה אקדמית רשמית, בין היתר בשל הצורך הדחוף להכשיר מורים באזור הצפון.¹⁸ בפועל איש לא פנה למועצה להשכלה גבוהה, אולי בגלל אופייה של המועצה והרכבה.

בית ארדשטיין, רחוב י. ל. פרץ 20, חיפה, 1963. במבנה זה התקיימו הלימודים עם הקמת המכון האוניברסיטאי של חיפה. ארכיון אוניברסיטת חיפה

חוק המועצה להשכלה גבוהה, שהתקבל באוגוסט 1958 לאחר דיונים ממושכים, ביטא פשרה בין רצונה של המדינה לרכז בידיה את ענייני המחקר המדעי ובין ההכרה בצורך בחופש אקדמי. כך הוסמכה המועצה להשכלה גבוהה להכיר במוסדות להשכלה גבוהה ולאפשר להם להעניק תארים אקדמיים.¹⁹ המועצה השנייה מונתה ביולי 1961, והיא הורכבה מ־18 חברים (מלבד יושב הראש, שר החינוך והתרבות), מהם שישה נציגי ציבור ו־12 אנשי מדע שקיבלו המלצות מהמוסדות להשכלה גבוהה. בין אנשי המדע היו שבעה נציגים מהאוניברסיטה העברית ושלושה נציגים מהטכניון.²⁰ אנשי האוניברסיטה העברית היו צפויים להתנגד להכרה במוסד נוסף להשכלה גבוהה בישראל, כפי שעשו בשנים הקודמות

- 17 אבא חושי אל זלמן ארן, 28.5.1958; יהושע פראוור אל בן-ציון דינור, 10.6.1958; שמואל רוזנהק אל משה אבידור, 2.9.1958; משה אבידור אל שמואל רוזנהק, 11.9.1958 – כולם שם.
- 18 זאב גולן אל יוסף שוחט, 21.6.1962, שם; יוסף שוחט אל זאב גולן, 29.6.1962, שם.
- 19 וולנסקי, אקדמיה בסביבה משתנה, עמ' 31-73.
- 20 'מועצה שניה להשכלה גבוהה', למרחב, 4.7.1961.

מול אוניברסיטאות ברי-אילן ותל אביב,²¹ ואנשי הטכניון היו עלולים להתנגד להקמת מוסד חיפאי נוסף מתחרה לטכניון, אולם במקום להתעמת עם האוניברסיטה העברית במועצה להשכלה גבוהה ביקש חושי לכרות אתה ברית.

הקמת המכון האוניברסיטאי

ב־27 באוגוסט 1962 נפגש חושי עם דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית, פרופ' יהושע פראוור, וביקש שהאוניברסיטה תעניק חסות ל'מכללה' חיפאית שתתבסס על המוסד הקיים בבית ארדשטיין. לפי הצעת חושי, תנוהל ה'מכללה' על ידי מחלקת החינוך של העירייה ותאפשר לסטודנטים לקבל תואר ראשון, בעיקר במדעי הרוח והחברה. פראוור הבהיר שהאוניברסיטה מחויבת לקבל את הסכמת הטכניון למהלך. בתשובה ביקש חושי שהמשא ומתן עם הטכניון ינוהל ישירות על ידי האוניברסיטה ויישאר מעניינה בלבד, ופראוור השיב בחיוב. בדיווחו לראשי האוניברסיטה הבהיר פראוור שסירוב להצעת חושי עשוי להביא להתפתחות פרועה הדומה לזו שבתל-אביב. לעומת זאת, המשיך, 'כניסתנו בתום לבב לשותפות בייסוד המוסד תביס את הדעה העשויה להשתרש במדינה שהאוניברסיטה העברית בירושלים הופכת לאוניברסיטה העברית של ירושלים'.²² באותם ימים פעל בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה, כשלוחה של הפקולטה למשפטים וכשלוחה של הפקולטה למדעי החברה של האוניברסיטה העברית בתוך קמפוס אוניברסיטת תל אביב, דבר שיצר עלויות וחיכוכים רבים. בו בזמן עם הדיון על הצעת חושי, דנה הוועדה המתמדת של האוניברסיטה העברית גם בשאלת המשך קיום השלוחות בתל אביב, ולכן אפשר להבין מדוע עמדתו של פראוור מצאה אוזן קשבת.²³

על יסוד התחייבותו לטכניון, הגיע פראוור לחיפה כדי להיפגש עם ראשי המוסד: הנשיא דורי, המשנה לנשיא, פרופ' דוד גינצבורג, והמשנה לנשיא הטכניון לעניינים אקדמיים, פרופ' חנני. פראוור התרשם שעמדתם של אנשי הטכניון בנושא הייתה חיובית, וכי הם לא ראו במוסד החדש מתחרה או כפיל, כי אם שותף פוטנציאלי לא רק במדעי הרוח והחברה אלא גם במתמטיקה ואולי אף בביולוגיה, בפיזיקה ובכימיה. ראשי הטכניון ביקשו שההודעה על הקמת 'קולג' אוניברסיטאי' תנוסח באופן שידגיש את שיתוף הפעולה של הטכניון והאוניברסיטה בהקמת המוסד החדש. לכאורה, הבעיה היחידה הייתה מיקום המוסד החדש. 'אני משער, אם כי דברים אלה לא נאמרו במפורש', דיווח פראוור, 'שרב

21 אורי כהן, החר והגבעה: האוניברסיטה העברית בירושלים בתקופת טרום העצמאות וראשית המדינה, עם עובד, תל אביב, 2006, עמ' 201-229.

22 יהושע פראוור אל אליהו אילת, יואל רקח וגרהרד ליבס, 27.8.1962, ארכיון האוניברסיטה העברית (להלן: אא"ש), 1935 (1962).

23 נחום גרוס, 'האוניברסיטה העברית ושלוחותיה בתל-אביב, 1950-1970', עיונים בתקומת ישראל, 19 (2009), עמ' 107-115.

אלוף דורי יהיה מעוניין שהבניין יוקם בקרית הטכניון, אולם בטוחני שדבר זה לא יהיה, מסיבות שאין צורך לפרטן.²⁴ מן הדברים שלא נאמרו במפורש משתמעת משאלתו הכמוסה של דורי שהמוסד החדש יהיה חלק מקריית הטכניון, מבחינה פיזית לפחות. אפשר להניח שדורי קיווה שבסופו של דבר ישתלב המוסד המתוכנן כפקולטות בטכניון, כפי שבשלב זה כבר דרשה אוניברסיטת תל אביב משלוחות האוניברסיטה העברית בתל אביב. סביר שראשי הטכניון קיוו להסדיר בכך גם את היוזמה לקיים בטכניון לימודים הומניסטיים.²⁵ בתחילת ינואר 1963 אישר סנאט האוניברסיטה העברית את הצעת הוועדה המתמדת לקבל את תכנית חושי, ופורסמה הודעה לעיתונות על הקמת 'מכונים אוניברסיטאיים בחיפה'. נוסח ההודעה קבע ש'שלטונות הטכניון הביעו את שמחתם והסכמתם להתפתחות זו של החינוך הגבוה בחיפה, והבטיחו שיתוף פעולה מצדם'.²⁶ בתגובה ביקש דורי מפרופ' יואל רקח, רקטור האוניברסיטה העברית, הבהרה בנוגע למעמדו של הטכניון בתכניתיה של האוניברסיטה העברית בחיפה – אם מדובר רק בסניף חיפאי, הרי שיחסיו עם הטכניון יהיו 'שכנות טובה ואוהדת ותו לא', אך מכיוון ש'הועלו גם אפשרויות אחרות', המשיך דורי, 'לא יוכל הטכניון לקבוע עמדה מבלי לדעת את הכיוון שאליה צועדת האוניברסיטה'.²⁷ רקח לא השיב בשלב זה, ונראה שגם הנהלת האוניברסיטה העברית עדיין לא הייתה בטוחה האם מדובר בשלוחה נוספת או בתשתית לאוניברסיטה עצמאית. בינתיים ביקש חושי את תמיכתו של שר החינוך והתרבות, אבא אבן (שהחליף את ארן בתפקיד בין אוגוסט 1960 ליוני 1963), בהקמת המוסד החדש בחיפה. אמנם אבן הבטיח לעשות 'כמיטב יכולתו בעידוד מפעל חינוכי נכבד זה'.²⁸ לקראת הקמת המוסד החדש, ביצעה העירייה גם רפורמה ארגונית: רוזנהק פרש לגמלאות, ומחלקת התרבות שהייתה בראשותו מוזגה לתוך מחלקת החינוך בראשות משה רינות. מחלקה זו נועדה להיות הממונה על ניהול המוסד המתוכנן מטעם העירייה.²⁹ באותה עת גייס חושי מנהל אדמיניסטרטיבי למוסד החדש, אליעזר רפאלי, בעל תואר שני בהיסטוריה מאוניברסיטת קולומביה. מלבד יכולותיו האישיות הביא עמו רפאלי גם נדוניה פוליטית: רעייתו, דבורה, הייתה בתו של שר האוצר לוי אשכול, שהסתמן כיוורשו של בן-גוריון ואכן התמנה לראש הממשלה ב-16 ביוני 1963.³⁰ אשכול הקדים וביקר בחיפה באפריל 1963 והסכים לתמוך כספית בהקמת 'המכונים האוניברסיטאיים' בעיר.

24 יהושע פראוור אל אליהו אילת, יואל רקח וגרהרד ליבס, 21.10.1962, אא"ע, 1935 (1962).

25 ייתכן שאחת 'הסיבות שאין צורך לפרטן' לא-היתכנותה של הצעה זו הייתה ניסיונה המר של האוניברסיטה עם בניין טרובוביץ', בניין שלוחת הפקולטה למשפטים בתל אביב, שהאוניברסיטה העברית השקיעה סכום כסף גדול בהקמתו והדבר היה למוקד עימות מול עיריית תל אביב.

26 'בי"ס אוניברסיטאי יוקם בחיפה', על המשמר, 8.1.1963.

27 יעקב דורי אל יואל רקח, 23.1.1963, אא"ע, 1935 (1965).

28 אבא חושי אל אבא אבן, 14.1.1963, א"מ, גל-18792/5; אבא אבן אל אבא חושי, 16.1.1963, שם.

29 'מוזגו המחלקות לחינוך ולתרבות בעיריית חיפה', למרחב, 12.2.1963.

30 אשל, אבא חושי, עמ' 276-277. על דרכו של אשכול לראשות הממשלה ראו ארנון למפרום, לוי אשכול: ביוגרפיה פוליטית, 1944-1969, רסלינג, תל אביב 2014, עמ' 309-314.

בעקבות הסכמה זו ביקש חושי מאבן לכלול את המוסד ברשימת המוסדות להשכלה גבוהה שייחננו מתמיכת משרד החינוך והתרבות.³¹ ב־30 במאי 1963 חתמו חושי ונשיא האוניברסיטה העברית, אליהו אילת, על הסכם להקמת המוסד שקיבל את השם 'האוניברסיטה העברית בירושלים - המכון האוניברסיטאי של חיפה'. עיקרי ההסכם היו שהאוניברסיטה תהיה אחראית על הפן האקדמי, לרבות מינוי מרצים, והעירייה תהיה אחראית על הצד המנהלי והכספי, לרבות המימון; הוגדרו תחומי הלימוד במפורש: מדעי הרוח והחברה; ובסעיף האחרון נקבע ש'בשנת תשכ"ט יתקיים דיון בין הצדדים בנוגע להכנסת השינויים הדרושים בהסכם לאור התפתחות המכון'.³²

חתימת ההסכם בין עיריית חיפה לאוניברסיטה העברית בירושלים להקמת 'המכון האוניברסיטאי של חיפה', 30.5.1963. משמאל לימין: אליעזר רפאלי, אבא חושי, אליהו אילת.
צילום: אוסקר טאובר. ארכיון אוניברסיטת חיפה

ב־10 ביוני 1963 הגיש דורי את הדוח השנתי לקונְרְטוֹרְיוֹן, חבר הנאמנים של הטכניון. נכתב בו ש'הטכניון יסייע לאוניברסיטה העברית וישתף פעולה עמה בכינונם של לימודים אוניברסיטאיים בעיר זו [חיפה], על בסיס של בירור מוקדם והסכמה הדדית, בדבר תוכן הלימודים, טיבם ואופן ניהולם'.³³ דורי ראה אפוא באוניברסיטה העברית את הגורם

31 אבא חושי אל אבא אבן, 22.4.1963, א"מ, גל-18792/5.

32 הסכם בין עיריית חיפה ובין האוניברסיטה העברית, 30.5.1963, שם.

33 יעקב דורי, 'דין וחשבון שנתי', 10.6.1963, הארכיון ההיסטורי של הטכניון (להלן: אה"ט), B95-3-1, עמ' 6.

בית הספר עירוני ה', רחוב ביכורים, חיפה, 1964. במבנה זה התקיימו הלימודים במכון האוניברסיטאי של חיפה בשנים 1965-1967. ארכיון אוניברסיטת חיפה

האחראי על המכון, ונראה גם שהוא בחר להדגיש ששיתוף הפעולה בין המוסדות יתמקד בפן האקדמי ולא בפן הניהולי או התכנוני, שכאמור היה באחריות העירייה. בעקבות חתימת ההסכם ביקש רקח מדורי למנות נציג מטעם הטכניון בוועדת המינויים של המכון והוסיף שבעתיד 'הרי ברור שהמגעים בינינו יתהדקו בהתאם לקצב התרחבותו של המוסד'. דורי הסכים לבקשה, אך ציין שמדעי החברה, שאמורים להיכלל בתכנית הלימודים של המכון, כבר נלמדים בטכניון במסגרת המחלקה להנדסת תעשייה וניהול.³⁴

ב-8 ביולי 1963 התקיימה הישיבה הראשונה של הוועדה המשותפת של המכון האוניברסיטאי בחיפה. כפי ששמה מרמז, בוועדה זו כיהנו נציגים מהאוניברסיטה העברית ומעיריית חיפה וגם שר החינוך. בראשה עמד פראוור, שכיהן כראש המכון בד בבד עם כהונתו כדיקן הפקולטה למדעי הרוח (עד סוף שנת הלימודים תשכ"ה) ולצדו פרופ' יהושע אריאלי, פרופ' יוסף אבירם, רינות, רפאלי וזלמן ארן, ששב לתפקיד שר החינוך. תפקיד הוועדה, כפי שהסביר פראוור עם פתיחת הישיבה, הוא לפקח על ביצוע ההסכם בין האוניברסיטה העברית לעירייה ולדווח לוועדת המשנה של הוועדה המתמדת של האוניברסיטה העברית (ועדת חיפה). עם זאת, נראה שכבר בישיבה זו הסתמן הפוטנציאל הנפיץ של החיכוכים ואי-ההבנות שעורר עירוב תחומי הסמכות האקדמיים והמנהליים. לדוגמה, פראוור העלה את קובלנתו של דורי על ששני מרצים מהטכניון הוזמנו ללמד במכון בלי לפנות קודם להנהלת הטכניון,³⁵ דבר שסימן סטייה מהסיכום הראשוני בין חושי

34 יואל רקח אל יעקב דורי, 12.6.1963, אא"ע, I, 1935 (1963); יעקב דורי אל יואל רקח, 30.6.1963, שם.

35 ישיבת הוועדה המשותפת, 8.7.1963, ארכיון אוניברסיטת חיפה (להלן: אא"ח), 16009.00175.1968.

לפראוור שלפיו הקשר האקדמי עם המכון ייעשה בתיאום ישיר בין שני המוסדות ולא באמצעות העירייה.

ב־27 באוקטובר 1963 נפתחה שנת הלימודים הראשונה במכון. בטקס הפתיחה ציין חושי את שיתוף הפעולה ההדוק עם הטכניון. דורי, שייצג את הטכניון, הביע תקווה ש'ברבות הימים תזכה חיפה לאוניברסיטה אחת ויחידה בעיר'.³⁶ מכיוון שהנוסח המלא של דברי דורי אינו נמצא, קשה לעמוד על כוונתו המדויקת, אך אפשר לשער שהביע שאיפה לשילוב המכון בטכניון, שבכך ייעשה לאוניברסיטה כוללת. אפשרות המיזוג ותנאיו היו צפויים להשפיע על עתידם המשותף של שני המוסדות.

תכנית קריית האוניברסיטה והשפעותיה

נוסף על הפן האקדמי עסקה העירייה גם בתכנון קמפוס עבור המכון. עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"ג עברה פעילות המכון מבית ארדשטיין לאגף חדש בבית הספר עירוני ה' במרכז הכרמל. זה היה פתרון זמני לבעיית הצפיפות והמחסור בכיתות לימוד. בישיבת מועצת העירייה בינואר 1964 הודיע חושי שהעירייה תשקיע במהלך השנה שישה מיליון ל"י עבור הקמת המבנים הראשונים של מה שכבר קיבל את הכינוי 'קריית האוניברסיטה'.³⁷ כעת בעיית המיקום של שני המוסדות האקדמיים וסוגיית הקשר הארגוני ביניהם נדרשו להכרעה קונסטרוקטיבית בדמותו של מבנה אדריכלי פיזי. המקום שנבחר עבורם הוא גבעה בפסגת הכרמל, קקילומטר אחד דרומית לקריית הטכניון, שממנה נשקף חלק גדול מהעיר ובתוכו מבני הטכניון. הפולמוס סביב שאלת תכנון הקמפוס וההחלטה להפקיד את המשימה בידיו של האדריכל הברזילי עטור התהילה אוסקר נימאייר (Niemeyer), כבר נידונה במחקר קודם. לענייננו אפשר לסכם ולומר שהתכנית אושרה בוועדה המחוזית לבניין ערים בחיפה ב־12 בינואר 1965, במידה רבה בזכות השתדלותו של חושי.³⁸

ככל שהתקדם תהליך התכנון של קריית האוניברסיטה, כך הלכה והתחדדה שאלת הקשר בינה לקריית הטכניון. כפי שכבר נרמז בעבר, משיכת החבל המשולשת בין העירייה והמכון ובין הטכניון והאוניברסיטה העברית הייתה פח יקוש לחיכוכים ולאיי־הבנות. בישיבת מועצת העירייה בינואר 1964, שחושי הודיע בה על הקמת הקמפוס החדש, הוא אמר שהעירייה שואפת לאחד בעתיד את המכון והטכניון ולהכניסם תחת קורת גג אחת, והוסיף ואמר שהעירייה אף קיימה מגעים עם הנהלת הטכניון בנושא.³⁹ דורי מסר שאכן התקיימה פגישה, אך היא 'לא יצאה מגדר גישושים ושיחה התחלתית'. לדבריו, הטכניון לא

36 'נפתחו הלימודים במכון האוניברסיטאי בחיפה', דבר, 30.10.1963.

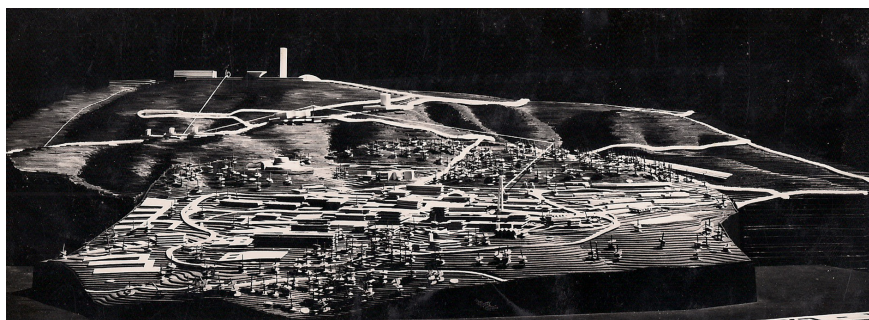
37 'העליון, 6' מיליון ל"י להקמת מיבנים בקריית האוניברסיטה בחיפה', מעריב, 13.1.1964.

38 צבי אלחייני, 'אוסקר נימאייר וראשית האורבניזם הספקולטיבי בישראל אחרי 1960', עבודת מוסמך, הטכניון, חיפה 2016, עמ' 88-99.

39 'עיריית חיפה בדקה אפשרות איחוד המכון האוניברסיטאי עם הטכניון', הארץ, 13.1.1964.

גיבש עמדה בנושא וטרם קיים דיון בעניין. דורי שב והדגיש: 'מאז ומתמיד הייתי בדעה כי אין מקום לשתי אוניברסיטאות נפרדות בחיפה, וכי צריך להיות מוסד גבוה אחד בלבד'.⁴⁰ הנהלת האוניברסיטה העברית הביעה תמיחה על דבריו של דורי והדגישה שבועדת המינויים של המכון משתתפים נציגי העירייה, האוניברסיטה והטכניון, ושכל מינוי חדש נדרש לאישורם של כל השלושה.⁴¹

ב־15 ביוני נפתח בטכניון המושב השנתי של הקורטוריון. דורי חזר על עמדתו שלפיה 'אין מקום לשתי אוניברסיטאות בעיר הזאת'. הוא התייחס בחיוב לאפשרות שהטכניון יתפתח לתחומי לימוד חדשים בעתיד, אך ציין כי הוא אינו רואה בעירייה שותפה למהלך שכזה – רמז ברור להיעדר שיתוף הפעולה בין הטכניון למכון. עם זאת, נראה שבשלב זה לא הפנה דורי אצבע מאשימה כלפי האוניברסיטה העברית.

דגם המציג את קריית האוניברסיטה ואת קריית הטכניון, שנות השישים. אפשר להבחין בקווי הרכבל המחבר בין הקמפוסים. ארכיון אוניברסיטת חיפה

בעקבות חשיפת תכנית נימאייר בנובמבר 1964, הבין דורי שהקמפוס היומרי לא נועד להיות שלוחה של האוניברסיטה העברית גרידא. בהיעדר אוזן קשבת בעירייה, הפנה דורי את זעמו אל האוניברסיטה העברית שבה ראה שותפה למהלך, ובעיקר מפני שאנשי האוניברסיטה העברית יָעְצו בתכנון הקמפוס. במכתב זועם שנשלח לרקח ולאילת, מחה דורי על הסכמתה של האוניברסיטה עם מהלכיה של עיריית חיפה בעניין המכון, ותלה בה, באוניברסיטה, את האחריות לכך.⁴² אילת השיב שהאוניברסיטה מעוניינת לשמור על 'יחסים הדוקים' עם הטכניון, שלדעתו התקיים שיתוף פעולה ואף הזמין את דורי להציע הצעות לחיזוקן. עם זאת, הוא הדגיש שהאוניברסיטה אחראית רק על הפן האקדמי של המכון ואין לה שליטה על תכניות הבניין והפיתוח של העירייה.⁴³ דורי טען לעומתו

40 יעקב העליון, 'דורי: אין מקום לשתי אוניברסיטאות בחיפה', **מעריב**, 15.1.1964.

41 'הפיקוח האקדמי על המכונים יהיה בידי האוניברסיטה היים', **הבקר**, 19.1.1964.

42 יעקב דורי אל אליהו אילת ויואל רקח, 10.12.1964, אא"ע, 1935 (1965).

43 יואל רקח אל יעקב דורי, 4.1.1965, שם; אליהו אילת אל יעקב דורי, 17.1.1965, שם.

שה'יחסים ההדוקים' שכביכול התקיימו בין המכון לטכניון הם 'סיסמה סתמית שאין עמה ממש מעשי, לא רק שאינה הולמת את המצב הקיים אלא יש בה משום הטעיית דעת הקהל שאין אני מוכן להשלים עמה'.⁴⁴ תכנית נימאייר, קבע דורי, פירושה הקמת אוניברסיטה שנייה בחיפה בסיועה של האוניברסיטה העברית.⁴⁵

דורי, כך נראה, ציפה שהאוניברסיטה תשכנע את העירייה להקים את המכון בתוך קריית הטכניון, או לכל הפחות תקדם את צירופו מבחינה אקדמית ומנהלית לטכניון. הוא הרגיש שהנהלת האוניברסיטה העברית בגדה באמונו וחתרה תחתיו. ב-26 במארס 1964, לקראת פתיחת מושב חבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית, שלח דורי מכתב לשופט לואי לבנטל, יושב ראש המושב, וביקש להבהיר לחבר הנאמנים ש'אין שום שיתוף פעולה' בין האוניברסיטה לטכניון בעניין המכון.⁴⁶ תוכן המכתב הודלף לעיתונות, אולי בידי דורי עצמו,⁴⁷ ופרסומו בפומבי החריף את העימות ואת הפוליטיזציה שלו. ראש סיעת המפלגה הליברלית בעיריית חיפה, ולטר אהרן לינדנשטראוס, הגיש שאילתה למועצת העירייה ודרש מחושי להתייחס לתוכן המכתב. לינדנשטראוס טען שפיתוח הלימודים במכון נעשה ללא התייעצות עם סגל הטכניון ויצר כפילויות בתחומי הלימוד. חושי השיב ש'הבעיות הן עדינות' ושהעניין אינו קשור במישרין ליחסים שבין העירייה והמכון ובין הטכניון, אלא ליחסים שבין הטכניון לאוניברסיטה העברית, יחסים שחושי אינו מעוניין לפגוע בהם. לינדנשטראוס הסתפק בדברים אלו עד לשובו של דורי משהות בחוץ-לארץ.⁴⁸

שאלת המכון בדיוני המועצה להשכלה גבוהה והקורטוריון

במסיבת עיתונאים שקיים דורי באוגוסט 1964, הוא קרא להקמת משרד ממשלתי שיעסוק בתכנון ההשכלה הגבוהה בישראל ובתקצוב המוסדות: 'אי אפשר להמשיך בדרך של מיקוח שנתי בין המוסדות להשכלה גבוהה [למשלה], שבו זוכה להענקה גדולה יותר נציג המוסד שיש לו את ההשפעה או שמדבר יותר יפה'. הזרו לדבריו היה המחלוקת סביב חלוקת התארים באוניברסיטת בר-אילן, אך לא מן הנמנע שלנגד עיניו עמד גם המכון בחיפה.⁴⁹ שר החינוך ארן העלה את הצעה לדיון במועצה להשכלה גבוהה, אך למעט דורי, התנגדו כל הנוכחים. הצעה אחרת הייתה להקים רשות מתאמת להשכלה גבוהה, שתהווה גוף מייצג לשר ושיינתן בה ייצוג שווה לכל המוסדות. נציגי המוסדות הוותיקים (האוניברסיטה העברית, הטכניון ומכון ויצמן), שנהנו מייצוג עדיף במועצה להשכלה

44 יעקב דורי אל אליהו אילת, 8.1.1965, שם.

45 יעקב דורי אל אליהו אילת, 27.1.1965, שם.

46 יעקב דורי אל לואי לבנטל, 26.3.1965, שם.

47 'דורי: אין כל שיתוף פעולה בין הטכניון והאוניברסיטה', מעריב, 30.3.1965.

48 'עיריית חיפה תדון ביחסים האוניברסיטה - הטכניון', הבקר, 26.4.1965.

49 יעקב העליון, 'דורי: דרוש תכנון ממלכתי ליצירת "איכות" בהשכלה הגבוהה', מעריב, 10.8.1964.

גבוהה, התנגדו להצעה זו בתוקף, ואילו נציגי האוניברסיטאות ה'צעירות' (בר־אילן ותל אביב) תמכו בה.⁵⁰ בעקבות יוזמתו של דורי, מינה ארן את חנני, המשנה לנשיא הטכניון לעניינים אקדמיים, לתפקיד יועץ מיוחד לענייני ההשכלה הגבוהה. חנני היה חבר גם בוועדה שמינתה הממשלה בראשות זאב שרף, היועץ הכללי של ראש הממשלה, וקרויה על שמו, שתפקידה היה להמליץ לממשלה בידי איזה מוסד להפקיד את תכנון ההשכלה הגבוהה.⁵¹

באביב 1965 חלה הרעה במצבו הבריאותי של דורי, ובעצת רופאיו הוא יצא לחופשת הבראה בשוויץ. בתחילת מאי הודיע דורי לוועדה המרכזת של סנאט הטכניון על רצונו להתפטר מתפקידו כנשיא. בהמלצתו מינה הסנאט לתפקיד הנשיא החדש את אלכסנדר גולדברג, מי שעד אז ניהל את מפעל דשנים במפרץ חיפה וגם כיהן כיושב הראש של הקורטוריון.⁵² בטרם התפטרותו שלח דורי לקורטוריון את הדוח השנתי, ובו התייחסות לנושא הקמת מוסדות עירוניים להשכלה גבוהה. לדורי היה ספק בדבר יכולתן של עיריות לעמוד בנטל התקציבי הכרוך בהקמת מוסדות אלה, ובעניין המכון האוניברסיטאי בחיפה הוא שאל שאלה רטורית: 'האם מבחינה ממלכתית על כל האספקטים המקופלים בה, לא היה נכון יותר להוסיף לאוניברסיטה הטכנית הקיימת אותן מחלקות בשטחי פעולה שונים הדרושים לצרכיהן של המדינה ושל העיר חיפה, אם אינם קיימים עדיין בטכניון – במקום להקים אוניברסיטה מקבילה על כל הכרוך במפעל זה בהוצאות כספיות, הוצאות כלליות, השקעות בפיתוח וכיוצא ב'?'⁵³

ב־26 במאי 1965, בזמן שוועדת שרף ישיבה על המדוכה, קיימה המועצה להשכלה גבוהה דיון נרחב בנושא המכון, לראשונה מאז הקמתו. עניין היחסים בין המכון לטכניון שב ועלה, ובייחוד שאלת מעמדה של הוועדה המשותפת לאוניברסיטה העברית, למכון ולטכניון. אנשי המכון התחמקו מתשובות ענייניות על עתיד היחסים עם הטכניון ועל השלכותיה של תכנית קריית האוניברסיטה בפרט. חנני מסר שהוועדה המשותפת בפועל 'איננה קיימת', וכי גם תכנית נימאייר נעשתה ללא תיאום עם הטכניון. פראוור השיב שלעת עתה המכון אינו מתחרה בטכניון, גם לא במקצועות ההומניסטיים, ושהאוניברסיטה העברית אינה נוקטת עמדה בשאלת עתיד היחסים בין המוסדות החיפאיים, לאחר שהמכון יצא מידיה.⁵⁴ שאלת היחסים עם המכון נידונה גם במושב השנתי של קורטוריון הטכניון. לצד הקריאות למקם את המכון סמוך לקריית הטכניון ולשיתוף פעולה בין המוסדות למניעת כפילויות, נוסח ההחלטה קבע ש'אין לכונן מוסדות חדשים להשכלה גבוהה בארץ, אלא לאחר שרשות

50 ישיבת המועצה להשכלה גבוהה, 27.10.1964, המועצה השנייה, ארכיון המועצה להשכלה גבוהה (להלן: אמל"ג).

51 'מונתה הוועדה לחינוך גבוה', הארץ, 1.2.1965.

52 נאור, הרמטכ"ל הראשון, עמ' 400-404.

53 יעקב דורי, 'על בעיות החינוך הגבוה בטכנולוגיה ובמדעים במדינת ישראל', חלק א', 30.1.1965, אה"ט, B95-1-1.

54 ישיבת המועצה להשכלה גבוהה, 25.5.1965, המועצה השנייה, אמל"ג.

ממלכתית מתאמת בדקה וקבעה תחילה שהאינטרס הממלכתי מחייב כינונם של מוסדות כאלה, וש'על הטכניון והמכון האוניברסיטאי להתמזג בסופו של דבר למוסד יחיד להשכלה גבוהה'.⁵⁵ בכך ביטא הקורטוריון את רצונו בשיתוף פעולה ובמיזוג עתידי עם המכון, אך בו בזמן ביקש לרתום את השלטון המרכזי, באמצעות המועצה להשכלה גבוהה או באמצעות גוף ממלכתי אחר שיוקם בעקבות ועדת שרף, לסיכול האפשרות שהעירייה או האוניברסיטה העברית, שנמנעו מלהצהיר מפורשות על כוונותיהן, ינקטו מהלכים חד-צדדיים.⁵⁶

עתיד המכון כסוגיה במערכת הבחירות

הדיון על עתיד המכון התנהל גם על רקע המהלכים שהתרחשו באותה העת בצמרת הפוליטיקה הישראלית. ב-19 במאי 1965, בתום תהליך התקרבות ארוך, חתמו ראשי מפא"י ואחדות העבודה על הסכם איחוד שהתחייבו בו להתמודד יחד בבחירות לכנסת השישית ברשימה משותפת בשם 'המערך לאחדות פועלי ארץ ישראל' (המערך הראשון). ב-3 ביוני, יום סיום מושב הקורטוריון, קיים מרכז מפא"י הצבעה על בחירת מועמד המפלגה לראשות הממשלה. ברוב גדול גבר אשכול, יושב הראש המכהן, על בן-גוריון, שהתנגד בתוקף להקמת המערך והיה ליריב מושבע של אשכול. בסוף אותו החודש הודיע בן-גוריון על החלטתו לעזוב את מפא"י ולהתמודד בבחירות לכנסת השישית בראש מפלגה חדשה – 'רשימת פועלי ישראל' (רפ"י).⁵⁷ דורי, שהיה אחד מאוהדיו הנאמנים ביותר של בן-גוריון מאז תחילת המשבר בהנהגת מפא"י, תמך בפרישה והיה מהראשונים להודיע על הצטרפות לרפ"י.⁵⁸ אם היה נדמה שפרישתו של דורי – התומך העיקרי באיחוד תחת כנפי הטכניון – הייתה עלולה לעכב את מימוש ההחלטה, הרי שחילופי גברי בצמרת מקבלי ההחלטות סימנו דווקא אפשרות להתפתחות הפוכה. הפעם היה המפתח בידי של אבא חושי.

למרחב, ביטאון מפלגת אחדות העבודה, ייחד למושב הקורטוריון מאמר מערכת שהעלה על נס את היתרונות הגדולים שיוכלו שני המוסדות להפיק מאיחוד, בעיקר חיסכון במשאבים, ומתח ביקורת על כך שהסעיף השני של ההחלטה בעניין המכון אינו קורא לשיתוף פעולה מידי. המאמר האשים באופן מרומז את דורי בפגיעה ביחסים בין המוסדות: 'כעת, משהוסרו המכשולים האישיים שהפריעו לקיום יחסי גומלין בין הטכניון לבין עיריית חיפה [...] חייבת לבוא פעולה נמרצת, מודרגת וזהירה, לאיחוד של שני המוסדות'.⁵⁹

55 פרוטוקול המושב השנתי של הקורטוריון: 30, 31, במאי, 1, 2, 3 ביוני 1965, 3.6.1965, עמ' 53-54. הפרוטוקול מופקד בספריית אוניברסיטת חיפה.

56 על המלצות ועדת שרף והתגובות שעוררה ראו וולנסקי, **אקדמיה בסביבה משתנה**, עמ' 98-107.

57 ערן אלדר, **הדרך ל-77: קריסתה של הגמוניית מפלגת הפועלים 1965-1977**, עם עובד, תל אביב 2018, עמ' 53-59.

58 נאור, **הרמטכ"ל הראשון**, עמ' 436-437.

59 'הטכניון – על פרשת דרכים', **למרחב**, 8.6.1965.

הבחירות לכנסת נקבעו ל־2 בנובמבר 1965, עם הבחירות לרשויות המקומיות. עובדה זו העמידה את חושי לפני הכרעה: להישאר במפא"י ולהצטרף למערך או לעבור לרפ"י. לפי עדותו של אמנון לין, חתנו של חושי, בהתחלה נטה חושי לאפשרות השנייה. אולם בתיווכו של רפאלי נפגש לין עם אשכול, ואחר כך הזמין אשכול את חושי לפגישה ושכנע אותו להישאר במפא"י תמורת הבטחה להקצות 80 מיליון ל"י לטובת המכון.⁶⁰ ואמנם, באוגוסט 1965 נחתם הסכם בין שר האוצר פנחס ספיר להנהלת המכון שלפיו הממשלה תשתתף ב־25 אחוז מעלויות הפיתוח של המכון.⁶¹ בן־גוריון הבין שעליו להציב בראש רשימת רפ"י בחיפה אדם בעל מעמד ציבורי גבוה כדי להתמודד מול חושי הפופולרי, ולכן הוא פנה אל ידידו הוותיק דורי, שעדיין שהה בשוויץ. דורי הסתייג מהבקשה, בין היתר משום שהבין שסיכויי לגבור על חושי קלושים, אך לבסוף נעתר.⁶² בד בבד עם עליית המדרגה ביריבות האישית בין חושי לדורי, הפכו היחסים בין המכון לטכניון לסוגיה פוליטית במערכת הבחירות. במסיבת עיתונאים שקיים דורי עם שובו לחיפה, הוא שוב שאל את השאלה שהעלה בדוח לקורטוריון: 'למי נחוצה אוניברסיטה עצמאית בחיפה כשבהוצאות אפסיות אפשר היה להרחיב את הטכניון גם להוראת מקצועות מדעי הרוח והחברה'.⁶³ דבריו של דורי עוררו את חמתו של רינות, ובין השניים התפתח עימות מעל דפי מדור הקוראים של דבר. עימות זה ביטא את הדילמה בין השקעה רבה במוסדות מעטים ובין הקמת מוסדות רבים עם מאפיינים ייחודיים. רינות טען שאין כפילות בין המוסדות מכיוון שהמכון מתמקד בלימודים הומניסטיים, ובשלב זה אין ביכולתו של הטכניון לספקם, ושאיחוד בין המוסדות לא יביא לחיסכון, אלא רק 'ייצור גוף אדמיניסטרטיבי מגופח ללא צורך' וללא כל יתרונות אקדמיים.⁶⁴ דורי השיב שפיתוח לימודים הומניסטיים בטכניון, בפיקוחה של האוניברסיטה העברית, היה יכול להיות פתרון טוב וזול בהרבה בשל הניסיון הרב שנצבר בטכניון והמוניטין שלו.⁶⁵ בעוד הוויכוח העקרוני נמשך, נקבע טקס הנחת אבן הפינה של קריית האוניברסיטה ל־21 באוקטובר 1965. על במת הנואמים ניצבו לצד נשיא המדינה, זלמן שזר, סגן נשיא האוניברסיטה העברית, פרופ' דוד עמירן, והמשנה לנשיא הטכניון לעניינים אקדמיים, פרופ' רחל שלון. בנואמה קראה שלון לאיחוד בין המכון לטכניון, אך ציינה שאין ברצונה לדון בשאלה אם היה נכון להקים מוסד נפרד במקום לשלב אותו בטכניון.⁶⁶ חושי חלק שבחים לטכניון, 'האח הבכור למוסדנו', ובו בזמן הדגיש את חשיבותם של מדעי האדם.⁶⁷

60 אשל, אבא חושי, עמ' 290-291.

61 'הממשלה תשתתף ב־25 אחוז במכון האוניברסיטאי בחיפה', מעריב, 16.8.1965.

62 נאור, הרמטכ"ל הראשון, עמ' 437.

63 'דורי: סיכויי להיבחר ראש עיריית חיפה - קלושים', למרחב, 16.9.1965.

64 'המכון האוניברסיטאי בחיפה', דבר, 21.10.1965.

65 'בענין המכון האוניברסיטאי', שם, 26.10.1965.

66 יעקב העליון, 'חיפה בונה אוניברסיטה', מעריב, 24.10.1965.

67 דברי הפתיחה של ראש העירייה מר אבא חושי בהנחת אבן הפינה לקריית האוניברסיטה על הר הכרמל, 21.10.1965, ארכיון העיר חיפה (להלן: אע"ח), 1607/3.

שלט שהוצב בכניסה לטקס הנחת אבן הפינה לקריית האוניברסיטה של חיפה ובו מפורטים שמות קבלני הפרויקט, 21.10.1965. צילום: קרן אור. ארכיון אוניברסיטת חיפה

טקס הנחת אבן הפינה לבניין הרב-תכליתי, 21.10.1965. על במת הנואמים, מימין לשמאל: דוד עמירן, אבא חושי, זלמן שזר, לוי אשכול, רחל שלון. צילום: קרן אור. ארכיון אוניברסיטת חיפה

עשרה ימים לאחר הטקס נערכו הבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות. בבחירות לכנסת קיבלה רשימת המערך 45 מנדטים, ואילו רפ"י קיבלה עשרה מנדטים בלבד. אשכול הרכיב את הממשלה ה-13, ורפ"י לא הייתה חלק ממנה.⁶⁸ בחיפה קיבל המערך עשרה מושבים (מתוך 21) לעומת שניים לרפ"י. חושי הקים בקלות קואליציה ונבחר לכהונה נוספת כראש העירייה. נציגי רפ"י נמנעו בהצבעה ונותרו באופוזיציה.⁶⁹ דורי, המתנגד העיקרי להקמה של אוניברסיטה נוספת בחיפה, נותר מחוץ לעמדות הכוח בטכניון, בעירייה ובממשלה. ניצחונם המובהק של חושי ושל אשכול, האיש שהיה במידה רבה פטרונם של המכון האוניברסיטאי, סלל את הדרך של המכון להיות אוניברסיטה עצמאית.

שיתופי פעולה אקדמיים

כניסתו של גולדברג ללשכת נשיא הטכניון אכן סימנה מפנה ביחסים בין הטכניון למכון. גולדברג וחנני נפגשו עם חושי ועם ראשי המכון והסכימו על שיתוף פעולה בין המוסדות למניעת כפילויות בתכניות ובמסלולים האקדמיים.⁷⁰ כך הוקמה 'ועדה משותפת' שעל היעדרה קבלו דורי וחנני. בישיבת הוועד המנהל של הטכניון מסר חנני שבועדה יכהנו מטעם הטכניון המשנה לנשיא לעניינים אקדמיים והמשנה לנשיא לענייני פיתוח. הוחלט שנציגי הטכניון בוועדה יגישו לוועד המנהל תכנית מגובשת לשיתוף הפעולה.⁷¹ היחסים עם המכון נידונו גם במושב השנתי של הקורטוריון ביוני 1966. לצד חזרה על הקריאות לשיתוף פעולה אקדמי ולשימור אפשרות המיזוג הפיזי בין הקמפוסים, הוחלט בהתאם ליוזמת דורי גם לדרוש מהממשלה להקים משרד להשכלה גבוהה, מדע וטכנולוגיה, שתכליתו לענות על ההכרח הדחוף בתכנון מרכזי בקשר להקמתם של מוסדות חדשים להשכלה גבוהה. נראה שהקורטוריון ביקש להסיר מכתפיו את האחריות להכריע בדילמות ככדות המשקל ששבו ועלו בנוגע לנחיצותו של המכון ומעמדו. למרות כינונה של הוועדה המשותפת, בתחילת 1967 נאלץ פראוור להודות שהיחסים בין המכון לטכניון מעורערים.⁷² באותה העת עלתה בטכניון הצעה להקים מחלקה לכלכלה, שעם הזמן תתבסס כפקולטה, ודובר גם על האפשרות לפתוח פקולטה למשפטים. החלטה זו שיקפה מעין תחרות בלתי מוכרזת בין המוסדות על הקמה ופתיחה של יחידות לימוד חדשות.⁷³ תחרות 'סמויה' זו עשויה לרמוז על אוירת החשדנות ההדדית שהעיבה על שיתוף הפעולה בין המוסדות.

68 אלדר, הדרך ל-77, עמ' 68-76.

69 'אבא חושי נבחר מחדש לראשות עיריית חיפה', למרחב, 24.11.1965.

70 'אחרי הפגישה - הידוק קשרים', מעריב, 20.6.1965.

71 ישיבת הוועד המנהל של הטכניון, 1.7.1965, אה"ט, B56-4-12.

72 יהודה עזריאלי, 'חיפה מקימה אוניברסיטה', הצפה, 13.1.1967.

73 שמואל האזור, 'הטכניון רוצה להקים פאקולטה לכלכלה', על המשמר, 30.1.1967.

בישיבת הוועד המנהל של הטכניון שהתקיימה ב-15 במאָרס 1967 מסר פרופ' פנחס נאור, המשנה הבכיר לנשיא הטכניון, ש'המגעים מתקיימים בינתיים רק ברמה טכנית ביותר, ולא נדונה כלל שאלת האינטגרציה האפשרית של המכון עם הטכניון'.⁷⁴ גם פראוור ביקש להנמיך ציפיות באשר לאפשרות המיזוג בין המוסדות, ובהרצאה שנשא בטכניון אמר שרק כשיגיע המכון לעצמאות אקדמית יהיה אפשר לבצע מיזוג חלקי, באמצעות שיתוף פעולה בחלק מהפקולטות, ושאינן מקום לתחרות בין שני המוסדות.⁷⁵ הצעות לשיתוף פעולה אכן נידונו בפגישה שהתקיימה בלשכתו של חושי בין ראשי הטכניון לראשי המכון, ובין היתר הועלו רעיונות לקיים את הלימודים ההומניסטיים לתלמידי הטכניון במכון, ללמד פילוסופיה במכון ומתמטיקה בטכניון, ולבסס שיתוף פעולה בהכשרת מורים, בלימודי כלכלה ובלימודי ביולוגיה.⁷⁶

חרף הפגישה וההצהרות מטעם נציגי הטכניון והמכון, הלכה והתעצמה התחרות בין המוסדות. פראוור ייחס חשיבות רבה לפתיחת לימודי ביולוגיה במכון לצורך הכשרת מורים למדעי הטבע, ואף ביקש לקדם את הנושא בדחיפות מחשש שתיקון לחוק המועצה להשכלה גבוהה יחייב את קבלת אישורה, ורפאלי חשב שצריך להקדים את הטכניון.⁷⁷ מנגד, כעבור מספר חודשים הודיעו בטכניון שלמן שנת הלימודים הבאה (תשכ"ט) תיפתח תכנית לתואר ראשון בכלכלה, במסגרת הפקולטה להנדסת תעשייה וניהול. אנשי הפקולטה הסבירו שלימודי כלכלה חיוניים כמעט לכל תחומי ההנדסה והבהירו שאין כוונה לחסום את דרכו של המכון, שהדבר סוכם עם האוניברסיטה העברית ושהנהלת הטכניון תפעל להגברת שיתוף הפעולה עם המכון.⁷⁸ אלא שהאופי הטכנולוגי שניתן לתכנית לכלכלה בטכניון והרחיקו הפיזי בין המוסדות העלו ספקות בנוגע ליכולתם המעשית של תלמידי המכון להשתתף בה.⁷⁹ במושב הקורטוריון השנתי הוחלט שוועדה חדשה, הוועדה לפיתוח אקדמי, תחתור לשיתוף פעולה ממשי עם המכון, כך שכבר בשנת הלימודים תשכ"ט יוכלו סטודנטים מהטכניון ללמוד במכון לימודים הומניסטיים, וסטודנטים מהמכון יוכלו ללמוד בטכניון כימיה, פיזיקה ומתמטיקה. כמו כן הוחלט שלא לבצע פעולות שעשויות להפריע למיזוג של שני המוסדות בעתיד.⁸⁰

שינוי באווירה הסתמן בסוף יוני 1968, כשסיים פראוור את תפקידו כראש המכון. במקומו מינה סנאט האוניברסיטה העברית את פרופ' שמריהו טלמון, מרצה חבר בחוג למקרא.⁸¹

74 ישיבת הוועד המנהל של הטכניון, 15.3.1967, אה"ט, B56-3-12.

75 'סימפוזיון על "עוד מוסדות אקדמיים - כן או לא"', למרחב, 11.4.1967.

76 'הצעות לשיתוף פעולה בין הטכניון והמכון האוניברסיטאי', על המשמר, 22.5.1967.

77 אליעזר רפאלי אל אבא חושי, 9.10.1967, אע"ח, 1607/1.

78 'הטכניון מכין כלים לשיתוף פעולה עם אוניברסיטת חיפה', הארץ, 17.4.1968.

79 שמעון רפפורט, 'פתיחת המסלול לכלכלה בטכניון מבשרת תחילת התחרות נגד המכון האוניברסיטאי', מעריב, 22.4.1968.

80 'לקראת קריית אוניברסיטה מאוחדת בחיפה', על המשמר, 14.6.1968.

81 'פרופ' ש. טלמון מונה ראש המכון האוניברסיטאי', דבר, 25.6.1968.

טלמון ייחס חשיבות רבה ליחסים עם הטכניון ובפגישותיו עם אנשי הטכניון התרשם 'כי יש תקווה לשיתוף פעולה רב מימדים ואולי אף יותר מכך'.⁸² ואמנם, נראה שחילופי הגברי בראשות המכון תרמו לשיפור היחסים בין המוסדות, והפגישות בין נציגיהם נעשו ענייניות יותר. גולדברג מינה את חנני למקשר ולמתאם שיתוף הפעולה עם המכון,⁸³ ובתחילת נובמבר 1968 כבר גובשה תכנית משותפת ללימודי מתמטיקה.⁸⁴ לדברי טלמון, המטרות היו ליצור יחידות לימוד משותפות בתחום מדעי החברה והאמנות ולהקים ועדה משותפת ללימודי הכלכלה.⁸⁵

החוליה המקשרת: בית הספר לרפואה בחיפה

אם את המחלוקת בנושא לימודי הכלכלה והביולוגיה בין המכון, האוניברסיטה העברית והטכניון עוד היה אפשר להסדיר בקלות יחסית, הרי שבשנת 1968 נקלעה למערכת היחסים המורכבת שבין שלוש המוסדות ישות אקדמית נוספת – בית הספר לרפואה בחיפה שהוקם ביוזמת ד"ר דוד ארליק (ארליך), מנהל המחלקה הכירורגית בבית החולים רמב"ם בחיפה. שאלת שיוכו האקדמי של בית הספר הייתה לסלע מחלוקת כבד משקל בין המוסדות ואף ערערה את היחסים בין העירייה לאוניברסיטה העברית. כדי להבין את הרקע לכך עלינו לחזור לאפריל 1964, מועד חתימת ההסכם בין בית החולים רמב"ם לפקולטה לרפואה באוניברסיטה העברית. על פי ההסכם, ככל שנה היו צריכים סטודנטים בשנת לימודיהם החמישית להגיע לבית החולים בחיפה כדי להשלים שתי שנות התמחות אחרונות (שנה חמישית ושנה שישית) בשלוש מחלקות: פנימית, כירורגית ויולדות. בשנת 1968 הסיקו ארליק ושותפיו שבית החולים בשל לקבל תלמידים כבר בשנת לימודיהם הרביעית. ארליק גייס לטובת העניין את חושי, שבאישור העירייה הקציב לבית החולים סכום של 200,000 ל"י להכנת חומרי לימוד. למרות המאמצים דחתה הנהלת האוניברסיטה העברית בתוקף את ההצעה.⁸⁶

יוזמתו של ארליק הוצעה בעקבות מחסור חמור ברופאים בישראל, בעיקר בתחום רפואת הקהילה.⁸⁷ הראשונה שהרימה את הכפפה והתמודדה עם בעיית המחסור ברופאים הייתה עיריית באר שבע שהוקם בה באותה תקופה המכון להשכלה גבוהה בנגב (לימים אוניברסיטת בן-גוריון בנגב).⁸⁸ משמעות הדבר הייתה שנוצרה תחרות בין חיפה לבאר

82 ישיבת ועדת המכון, 17.10.1968, אע"ח, 1607/2, עמ' 1.

83 'פרופ' חיים חנני – מתאם בין הטכניון והמכון, למרחב, 31.10.1968.

84 'פקולטה משותפת לטכניון ולמכון', מעריב, 25.11.1968.

85 'מסלולי לימוד חד-חוגיים יונהגו במכון באוניברסיטאי בחיפה', דבר, 8.11.1968.

86 דוד ארליק, ביני לבין הרפואה: חלומות ומעשים, תמר, חיפה 1986, עמ' 96-97.

87 חיים דורון ושררה שורץ, 'הקמתו של בית הספר לרפואה בנגב', בתוך: יהודה גרוס ויצחק נבו (עורכים), מדע ורוח בנגב: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותולדותיה בראי המחקר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2014, עמ' 220-225.

88 'הצעה להקים בי"ס לרפואה בחיפה', על המשמר, 26.2.1968.

שבע.⁸⁹ ואכן, כעבור שבועות אחדים החליטה מועצת עיריית חיפה להקים בית ספר לרפואה לצד המכון, כדי להקדים את באר שבע בעניין.⁹⁰ ארליק ושותפו, ד"ר דוד ברזילי, מנהל המחלקה הפנימית ברמב"ם, נפגשו עם פרופ' ליפמן היילפרין דיקן הפקולטה לרפואה באוניברסיטה העברית, אך זה התנגד להקמת בית ספר לרפואה בחיפה, אולי כי חשש לתחרות בתחום, קל וחומר עם פתיחת בית הספר לרפואה באוניברסיטת תל אביב ב-1964. בעקבות סירובו, פנו ארליק וברזילי אל חושי, רינות ורפאלי, והם הסכימו לפעול לפתיחת לימודי רפואה בשנה הרביעית כבר בשנת 1970, לצד לימודי הביולוגיה במכון.⁹¹ ניכר שכבר בשלב זה ביקשה העירייה לכרוך את גורלו של בית הספר לרפואה למכון. בינתיים ניסה חושי לזכות גם בתמיכתו של אשכול בהקמת בית ספר לרפואה בחיפה. הוא ציין שהמכון 'הולך וגדל לקראת היותו אוניברסיטה מרכזית לצפון הארץ' וש'בשיתוף פעולה עם הטכניון [...] יוכלו שני המוסדות להקים כפרוייקט משותף את בית הספר לרפואה'.⁹²

גם יגאל אלון, סגן ראש הממשלה, הסכים שיש צורך בבית ספר לרפואה בחיפה ואף הציע להקים ועדת שרים שתדון בהקמת בית ספר לרפואה במכון בשיתוף עם הטכניון.⁹³ המאמץ נשא פרי בסוף 1968, כששר הבריאות ישראל ברזילי מינה ועדה בראשות השופט העליון צבי ברנזון. חברי הוועדה התבקשו להשיב על שתי שאלות: ראשית, האם אפשר להסתפק בהגדלת בתי הספר לרפואה הקיימים? ושנית, אם התשובה לשאלה הראשונה שלילית, היכן ומתי רצוי לפתוח בית ספר נוסף. ארבעה משבעת חברי הוועדה היו אנשי סגל אקדמי בבתי ספר קיימים לרפואה, ולכן אפשר להניח שהם ייצגו את האינטרס של אותם מוסדות לשמור על מעמדם ההגמוני. הוועדה התבקשה להגיש את מסקנותיה עד לסוף אפריל 1969.⁹⁴

ועדת ברנזון החלה בעבודתה רק ב-10 בפברואר 1969, אך כבר בינואר אמר חושי בישיבת מועצת העירייה שקיים לחץ לפתיחת בית הספר לרפואה בחיפה בקרוב ושלעירייה יש הסכם לא תתום עם הטכניון שלפיו הסכימו בטכניון להעמיד לרשות בית הספר את מעבדותיו.⁹⁵ בישיבתה הראשונה החליטה הוועדה לבקש חוות דעת ממספר

89 דורון ושורך, 'הקמתו של בית הספר לרפואה בנגב', עמ' 226-233.

90 'עיריית חיפה מתכננת בית ספר לרפואה', מעריב, 17.4.1968.

91 סיכום שיחה, 3.7.1968, אע"ח, 1612/5.

92 אבא חושי אל לוי אשכול, 3.12.1968, שם, 1585/2. ההדגשות במקור.

93 אבא חושי אל יגאל אלון, 15.10.1968, שם, 1607/2.

94 לצדו מונו פרופ' פנחס אפרתי, מנהל מחלקה פנימית בבית החולים קפלן ומרצה בפקולטה לרפואה באוניברסיטה העברית בירושלים; ד"ר דוד ארליק, מנהל המחלקה הכירורגית בבית החולים רמב"ם בחיפה; פרופ' אנדרה דה-פריס, מנהל מחלקה פנימית בבית החולים בילינסון ודיקן הפקולטה לרפואה באוניברסיטת תל אביב; פרופ' משה פריבס, סגן נשיא האוניברסיטה העברית; ח"כ שלמה רוזן (מפ"ם), יו"ר ועדת השירותים הציבוריים בכנסת; פרופ' חיים שיבא, מנהל בית החולים תל השומר (ולשעבר מנכ"ל משרד הבריאות). 'ועדה תבדוק הצורך בבי"ס לרפואה נוסף', דבר, 27.12.1968.

95 'מסלולי לימוד חדשים יפתחו במכון האוניברסיטאי בחיפה', על המשמר, 21.1.1969.

בעלי עניין, בהם חושי וגולדברג. חושי הדגיש בתשובתו שיתרונותיה של חיפה על פני באר שבע נובעים בין היתר משיתוף הפעולה בין הטכניון למכון וטען ששני המוסדות, עם בתי החולים בחיפה, 'יוכלו להוות בסיס אקדמי וארגוני איתן' לבית הספר לרפואה.⁹⁶ גולדברג פירט את הפקולטות בטכניון שיוכלו לסייע לסטודנטים לרפואה וסיכם שהקמת בית הספר לרפואה בחיפה תשרת את הטכניון ואת 'האינטרס הלאומי', אך לא הזכיר כלל את המכון.⁹⁷ בזמן שוועדת ברנזון ישבה על המדוכה, נחתו על המכון שתי מכות כואבות עקב פטירת 'הסנדקים' שתמכו בקידומו. ב־26 בפברואר 1969 נפטר ראש הממשלה אשכול.⁹⁸ כעבור כחודש מת בפתאומיות גם חושי מהתקף לב.⁹⁹ משה פלימן, ראש העירייה החדש, התגלה כנחוש לא פחות מקודמו להקים את בית הספר לרפואה. ראשית, הוא סבר שמוסד זה חשוב בפני עצמו לעיר. שנית, הוא קיווה שבאמצעות חיבור בין בית הספר לרפואה למכון יהיה אפשר לקדם גם את המיזוג בין המכון לטכניון. פלימן הודיע שגם ללא תמיכה ממשלתית תוכל העירייה להקים את בית הספר לרפואה בעצמה, כמיזם משותף של העירייה, המכון והטכניון. מבחינה חוקית, אמר פלימן, יוכל הטכניון, כמוסד מוכר להשכלה גבוהה, להקים פקולטה בעלת מעמד אקדמי, מהלך שיחייב את הממשלה להכיר בה.¹⁰⁰ התבטאות זו הכעיסה את נשיא האוניברסיטה העברית, אברהם הרמן, והוא איים שלא לחדש את ההסכם בעניין המכון, אם לא תודיע העירייה באופן ברור שלא תפתח בית ספר לרפואה ללא אישור הממשלה. הנהלת העירייה חששה מערעור היחסים עם האוניברסיטה, ועל כן כתב פלימן בתשובתו להרמן: 'ברור לנו כי בית־ספר לרפואה חדש חייב להיפתח באישור גורמים ממשלתיים ובתמיכה כספית נאותה של הממשלה'.¹⁰¹

ב־20 ביוני 1969, באיחור של כחודשיים, חתם ברנזון את הדוח המסכם של הוועדה. הדוח הורכב משתי חוות דעת מנוגדות: ארבעה מחברי הוועדה לא ראו צורך בהקמת בית ספר לרפואה נוסף וסברו שמוטב להשקיע בחיזוק בתי הספר הקיימים בירושלים ובתל אביב; שלושת חברי הוועדה הנותרים (ארליק, דה־פריס ושיבא) חלקו עליהם. הם הציעו לקבל לרמב"ם כבר בשנת הלימודים תש"ל 40 סטודנטים בשנה הרביעית ללימודיהם ולקדם את המקום לבית ספר לרפואה שלם בתוך ארבע-שש שנים, 'תוך התבססות על מחלקות מדעי היסוד של הטכניון והמכון האוניברסיטאי בחיפה'.¹⁰² אם כן, נראה שהמתנגדים העיקריים

96 אבא חושי אל צבי ברנזון, 24.2.1969, אה"ט, B56-2-2.

97 אלכסנדר גולדברג אל צבי ברנזון, 2.3.1969, אע"ח, 1612/5.

98 אלדר, הדרך ל־77, עמ' 96-97.

99 אשל, אבא חושי, עמ' 296-299.

100 'בית־ספר לרפואה, בשיתוף עם הטכניון, ייפתח בשנת הלימודים הבאה בחיפה', למרחב, 18.5.1969.

101 משה רופא אל משה פלימן, 16.6.1969, אע"ח, 1612/5; משה פלימן אל אברהם הרמן, 16.6.1969, שם.

102 ארליק, דה־פריס ושיבא תמכו גם בהכרזה עקרונית' על הקמה של בית ספר לרפואה בבאר שבע, אך סברו שמועד הקמתו טעון דיון נוסף. דה־פריס, בדעת יחיד, סבר שיהיה אפשר לפתוח את לימודי שנה א' בבאר שבע כבר בסתיו 1970. הוועדה לעניין בית־ספר לרפואה - דין וחשבון, 20.6.1969, א"מ, ג-6520/12.

היו נציגי האוניברסיטה העברית (פריבס ואפרתי), ואילו נציג אוניברסיטת תל אביב (דה־פריס) תמך בהתרחבות לימודי הרפואה בכל הארץ.

למרות הכרעת הרוב בוועדת ברנזון, ארליק לא ויתר. למחרת פרסום הדוח הוא ניסה לשכנע את חברי הנהלת העירייה להשקיע 2 מיליון ל"י בהקמת המוסד. ארליק הסביר את דעת הרוב בוועדה בכך ששניים מחבריה, פריבס ואפרתי, פעלו כנציגי האוניברסיטה העברית, ש'נלחמת מלחמה עזה על המונופול הירושלמי' בתחום הרפואה. הוא הוסיף שאנשי באר שבע פועלים במרץ להקמת בית ספר לרפואה בעירם ושחיפה, אם לא תמהר לפעול, עלולה להישאר מאחור. חברי הנהלה רצו להיענות לבקשה, אך חששו להמרות את החלטת הממשלה.¹⁰³ בזכות מאמציהם של פלימן וארליק הועלה העניין בישיבת הממשלה ב־3 באוגוסט 1969. בישיבת הממשלה התקבלו שתי החלטות: ראשית, 'להתיר לימודי שנה רביעית במכון האוניברסיטאי בחיפה, כשלוחה של בית־הספר לרפואה בירושלים או בתל־אביב', לקליטה של 40 סטודנטים בשנת הלימודים תש"ל; ושנית, לדון מחדש בעניין במהלך השליש הראשון של שנת 1970, לאחר הבחירות לכנסת השביעית.¹⁰⁴

אף על פי שהחלטת הממשלה קישרה בשלב זה את בית הספר לרפואה למכון, זיהה גולדברג בהחלטה הזדמנות למשוך את בית הספר לרפואה אל הטכניון. למחרת פרסום ההחלטה הוא הזמין את ארליק לישיבת הוועד המנהל של הטכניון. גם ארליק העדיף את השייך לטכניון על פני המכון, בין היתר מפאת היותו מוסד ותיק שיוכל לחסוך ממנו קשיים בירוקרטיים.¹⁰⁵ ארליק הצהיר שעם הזמן עשוי בית הספר לרפואה 'להיות חוליה מקשרת' בין הטכניון למכון והציע למנות ועדה אקדמית עם עשרה חברים (מהם שלושה מהטכניון ואחד מהמכון) שתהיה מעין 'סנאט אמבריוני של המוסד'. הוועד המנהל של הטכניון החליט לשתף פעולה עם בית הספר לרפואה, אך הדגיש שאין בכך התחייבות כספית כלשהי.¹⁰⁶ הוועדה שהציע ארליק אכן הוקמה, וארליק עצמו עמד בראשה. לצדו ישבו שלושה נציגים נוספים מהטכניון, שלושה נציגים מאוניברסיטת תל אביב, שלושה נציגים מהאוניברסיטה העברית ונציג אחד ממכון ויצמן. לנוכח הרכב הוועדה, אין פלא שעם פתיחת דיוניה הסתמנה מגמה להעדיף את חסותו האקדמית של הטכניון על פני המכון, שלא יוצג בוועדה. ב־16 בנובמבר 1969 נערך טקס פתיחת הלימודים בבית הספר לרפואה של חיפה, ו־42 סטודנטים החלו את לימודי השנה הרביעית בבית החולים רמב"ם.¹⁰⁷

אפשר לומר שגם בשלב זה טרם הוכרעה שאלת שיוכו של בית הספר לרפואה, וההילה שנקשרה לו טרם נזקפה לזכותו של מוסד כלשהו. אמנם החלטת הממשלה שייכה אותו למכון, אך גם ארליק וגם הסנאט האמבריוני שלו ייחסו קדימות להכללתו בטכניון. מסכת הקמתו של בית הספר לרפואה התחוללה אפוא בנקודת זמן מכרעת בהתפתחותו של המכון

103 משה רופא אל משה פלימן, 30.6.1969, אע"ח, 1612/5.

104 ישיבה ע"ב/תשכ"ט של הממשלה, א"מ, 3.8.1969.

105 ארליק, ביני לבין הרפואה, עמ' 102-103.

106 ישיבת הוועד המנהל של הטכניון, 6.8.1969, אה"ט, B56-1-7.

107 שמעון רפפורט, 'נטיה לקבל את חסות הטכניון על בית־הספר לרפואה בחיפה', מעריב, 17.11.1969.

ולכן הייתה ציון דרך חשוב בתהליך כינונה של אוניברסיטת חיפה. כדי להיווכח בכך עלינו לשוב לאחור, אל הדיון בחידוש ההסכם בין המכון לאוניברסיטה העברית, על רקע הוויכוח בין המכון לטכניון בדבר חלוקת מקצועות הלימוד.

תמורות אקדמיות, פוליטיות ופרסונליות

לאחר שעזבו נימאייר ועוזריו את ישראל, הפקידה העירייה את ביצוע תכניתו לקריית האוניברסיטה בידי האדריכל החיפאי שלמה גלעד.¹⁰⁸ הבחירה בגלעד לא הייתה מקרית, שכן גלעד כבר שקד באותה עת על תכנית אב חדשה לקריית הטכניון.¹⁰⁹ בפברואר 1967 התקיימה פגישה בין אנשי העירייה והמכון לראשי הטכניון, שבה אמר מהנדס העיר יוסף כהן במפורש: 'לקחנו את האדריכל גלעד, רק משום שהוא מתכנן את הטכניון, וכדי שיהיה תיאום בין המוסדות'. לצד שיתופי הפעולה בתחום האקדמי, העלה חושי גם הצעות לגישור על הפרשי הגבהים בין הקמפוסים, באמצעות כביש עוקף ובאמצעות רכבל שיחבר ביניהם ישירות.¹¹⁰ בשלב זה החלו עבודות הבנייה בבניין הראשון של קריית האוניברסיטה, 'הבניין הרב-תכליתי', שנחנך עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"ח באוקטובר 1967.¹¹¹

טקס חנוכת הבניין הרב-תכליתי, 24.10.1967. משמאל לימין: אלכסנדר גולדברג, נתן רוטנשטרייך, לוי אשכול, אבא חושי. ארכיון אוניברסיטת חיפה

108 אלחיני, 'אוסקר נימאייר', עמ' 105-107.

109 רות ליברטי-שלו, רקפת סיני ואמיר פרוינדליך, תוכנית אסטרטגית קרית הטכניון - המורשת הבנויה והנופית, סקר מצב קיים, [חמ"ל, חמ"ד] 2016, עמ' 29-33.

110 פגישה במשרדו של ראש העירייה, 22.2.1967, אע"ח, 2483/13.

111 'נחנך מבנה רב-תכליתי ראשון בקריית האוניברסיטה בחיפה', דבר, 25.10.1967.

כעבור שנה, עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"ט, הגיע מועד המעבר לשלב השני של ההסכם בין העירייה למכון, שלב שנועד להצמיד אותו לקראת מעמד עצמאי. טלמון שאף לנסח הסכם 'פתוח' שיאפשר פתיחת תחומי לימוד חדשים והציע גם להכניס את הטכניון כצד בהסכם החדש, אך חושי השיב ש'הדבר מוקדם מדי' ושהוא אינו רואה בטכניון 'גורמים המוכנים עכשיו לדיון'.¹¹² אפשר לפרש את תגובתו של חושי כהבעת אי-אמון בכנות כוונותיהם של אנשי הטכניון וכביטוי לחששותיו שמעורבות הטכניון עלולה לעכב את תכניותיו להקמת האוניברסיטה.

בדצמבר 1968 התקיים דיון נרחב בהשתתפות נציגי העירייה ואנשי סגל האוניברסיטה העברית, ובראשם הרקטור, פרופ' נתן רוטנשטרייך. הנושא הראשון שעלה לסדר היום היה שינוי סעיף המטרות שהגביל את תחומי הלימוד של המכון למדעי הרוח והחברה, כדי לאפשר לו להתפתח לתחומים נוספים, בראשם ביולוגיה – פוטנציאל לחפיפה עם תחומי הלימוד של הטכניון. רוטנשטרייך דרש לנסח את הסעיף באופן שידגיש במפורש שבכל דיון על לימודי מדעי הטבע יובא בחשבון שיתוף הפעולה עם הטכניון. רינות ורפאלי התנגדו וטענו שהדבר עלול להגביל את המכון שלא לצורך, בייחוד אם שוב יתערערו היחסים עם הטכניון. לבסוף התקבל הנוסח שהציע רפאלי: 'האוניברסיטה תשקוד על פיתוח הלימודים במדעי הרוח והחברה ותטפח לימודים בתחומי מדע נוספים, כפי שיוסכם, ובראש וראשונה בתחומי הביולוגיה'. נושא נוסף שעלה היה בקשתה של העירייה לשנות את שם המכון ל'האוניברסיטה של חיפה'. אנשי האוניברסיטה העברית התנגדו בתוקף, וחושי בחר שלא להתעקש על כך.¹¹³

בסקירה בפני מועצת העירייה מסר טלמון שבמכון מתאמצים לחזק את הקשרים עם הטכניון ובוחנים אפשרויות להקמת מסלולי לימוד משותפים.¹¹⁴ ואמנם, בסוף פברואר 1969 הסכימו נציגי הטכניון ונציגי המכון להקים מכון משותף ללימודי ביולוגיה עבור סטודנטים של שני המוסדות.¹¹⁵ חנני דיווח לגולדברג על ההתפתחויות וסיכם ש'הגיע הזמן להגיע להסדר פורמלי' בין הטכניון ובין העירייה והאוניברסיטה העברית.¹¹⁶ גולדברג, שהיה מודע לעמימות שאפיינה את ההסכם המקורי בין העירייה לאוניברסיטה העברית, ביקש להבטיח שההסכם החדש אכן יגן על הטכניון מפני תחרות מול המכון ונפגש עם רוטנשטרייך בעניין. הרקטור הצהיר שהאוניברסיטה העברית רואה חשיבות רבה בהידוק הקשר בין המכון לטכניון ושהדבר ייקבל ביטוי בהסכם החדש.¹¹⁷ החלטת הקורטוריון בעניין המכון, שהתקבלה במושב יוני 1969, קראה 'להטיל על הנשיא לכונן בהסכמת הוועד המנהל והסנאט, ועדת פעולה, אשר תעיין בשיטות אפשריות של שיתוף פעולה

112 סיכום פגישה, 21.11.1968, אע"ח, 1607/2.

113 דיון בשאלת חידוש ההסכם, 6.12.1968-7.12.1968, שם, 1605/13.

114 'הושג הסכם לניהול המכון האוניברסיטאי בחיפה', למרחב, 22.1.1969.

115 'מכון ביולוגי משותף לטכניון ולמכון האוניברסיטאי', שם, 25.2.1969.

116 חיים חנני אל אלכסנדר גולדברג, 24.2.1969, אה"ט, B56-2-2.

117 נתן רוטנשטרייך אל אלכסנדר גולדברג, 7.4.1969, אא"ע, 1940 (1969).

והתקשרות, כולל הפעלת מכונים משותפים בהסמכת הטכניון, ונוסף על כך באפשרות של מיזוג סופי.¹¹⁸ אף על פי שבית הספר לרפואה לא הוזכר מפורשות, ייתכן שהביטוי 'מכונים משותפים בהסמכת הטכניון' רומז אליו.

באוגוסט 1969 התפטר טלמון מתפקידו כיושב הראש של המכון, בין היתר בעקבות חילוקי דעות בין העירייה והמכון בשאלת בית הספר לרפואה.¹¹⁹ בתחילת נובמבר, לקראת פתיחת שנת הלימודים, נחתם ההסכם המחודש בין העירייה לאוניברסיטה העברית לתקופה של שלוש שנים. פרופ' בנימין אקצין, שכיהן עד אז כדיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, מונה ליושב הראש החדש של המכון.¹²⁰ רפאלי שהבין שמיזוג המכון והטכניון תלוי בשיוכה של 'הנדוניה' – בית הספר לרפואה – הציע לארליק לשלב אותו לאלתר במכון באופן קבוע. ארליק, שביקש להימנע מהתערבות בפולמוס, הודה לרפאלי על עזרתו לבית הספר ומסר שהנהלת המוסד דוחה את הבקשה ומעדיפה להמשיך להתנהל עצמאית.¹²¹ בישיבת ועדת המכון שהתקיימה בסוף השנה הביע אקצין את תמיכתו במיזוג שלושת המוסדות בחיפה, אך נשמע ספקני בנוגע לנכונותו של הטכניון להתמוזג עם המכון, אולי בגלל הנוסח העמום והזהיר של החלטת הקורטוריון.¹²²

הבחירות לכנסת התקיימו עם הבחירות המוניציפליות ב־28 באוקטובר 1969. מפ"ם הצטרפה למפא"י ולאחדות העבודה, וכך התמודדו כל שלוש מפלגות הפועלים ברשימה אחת בשם 'המערך של מפלגת העבודה הישראלית ומפלגת הפועלים המאוחדת' (המערך השני).¹²³ פלימן הועמד בראש רשימת המערך בחיפה, אך סניף מפלגת העבודה בעיר חשש שהוא יתקשה לשחזר את הפופולריות של חושי ולכן השתדל לשבץ ברשימה אישי ציבור. כך הוכנסו לרשימה נציגים משני המוסדות האקדמיים בעיר: יוסף עמי, המשנה לנשיא הטכניון למינהל ופיננסים (מקום שישי); וד"ר שבח וייס, ראש החוג למדע המדינה במכון (מקום 13).¹²⁴ שניהם נכנסו למועצה לאחר שרשימת המערך קיבלה 14 מושבים מתוך 25,¹²⁵ וכך נכנסה המחלוקת בשאלת מיזוג המוסדות לתוך מועצת העירייה.

העיסוק של מועצת העירייה בנושא מיזוג המוסדות האקדמיים לא איחר לבוא, ובפברואר 1970 הציע פלימן למזג את שלושת המוסדות – הטכניון, המכון ובית הספר לרפואה. אמנם הצעתו זכתה לתמיכת רוב חברי המועצה, אך מתוך הסתייגות. עמי, שביקש לקדם את המיזוג מתוך שמירה על האינטרס של הטכניון, טען שעל העירייה ליזום את המיזוג, אך להשאיר את הביצוע שלו בידי המוסדות האקדמיים העצמאיים. הוא חשב

118 אלכסנדר גולדברג אל משה פלימן, 20.6.1969, אע"ח, 2483/13.

119 'פרופ' טלמון סיים תפקידו כיו"ר אוניברסיטת חיפה', מעריב, 18.8.1969.

120 'פרופ' בנימין אקצין בראש המכון האוניברסיטאי בחיפה', למרחב, 2.11.1969.

121 דוד ארליק אל אליעזר רפאלי, 4.12.1969, אע"ח, 1612/5.

122 ישיבת ועדת המכון, 28.12.1969, אא"ח, 160099.00996.1972.

123 אלדר, הדרך ל־77, עמ' 98-104.

124 ראובן בן-צבי, 'לתשע רשימות המועמדים בחיפה אין בשורות חדשות לציבור', מעריב, 2.10.1969.

125 'פלימן רוצה להמשיך בחיפה בהרכב הקואליציה הנוכחית', למרחב, 31.10.1969.

שעם הזמן ישאפו שני המוסדות למיזוג, שכן 'המצב וההתפתחות הטכנולוגית והחברתית במדינה יביאו ללחץ על המוסדות האקדמאיים למען מיזוג בין דיסיפלינארי'. וייס חייב אף הוא את עקרון המיזוג, אך חשש שמיזוג בטרם עת יביא להיבלעות המוסד הצעיר והחלש (המכון) על ידי המוסד הוותיק והחזק (הטכניון), וכך ייפגעו סיכויי ההתפתחות של המכון. לכן טען שתנאי מוקדם למיזוג הוא שהמכון יגיע לרמה אקדמית גבוהה.¹²⁶

הצעת המיזוג של פלימן עלתה בעקבות משבר כספי חמור בטכניון, שהחל עוד בתקופת דורי. הגידול במספר הסטודנטים, העלייה ביוקר המחיה והקושי בגיוס כספים בחוץ-לארץ הותירו את המוסד בגירעון עמוק שעורר קריאות להתיעלות ותקווה לקבל סיוע מהממשלה. ביולי 1967 אימץ הקורטוריון תכנית הבראה לטכניון. תכנית ההבראה כללה הימנעות מיצירת חובות חדשים עד לכיסוי הגירעון. עם פתיחת שנת הלימודים תשכ"ט השתפר המצב הכלכלי של הטכניון חלקית בלבד.¹²⁷ אולם למרות הגירעון, בינואר 1970 החליטה פה אחד הוועדה לפיתוח אקדמי של הקורטוריון להמליץ להנהלת הטכניון על מיזוג בית הספר לרפואה עם הטכניון. רוב חברי הוועדה ראו גם 'תועלת לשני הצדדים' במיזוג עם המכון, בתום מועד ההתקשרות שלו עם האוניברסיטה העברית, אך לא הציעו צעד מעשי בעניין.¹²⁸ במילים אחרות, ברור היה שהנהלת הטכניון מעוניינת במידה רבה יותר לאמץ את בית הספר לרפואה מאשר להתמזג עם המכון. פלימן, שתמך במיזוג שלושת המוסדות לאלתר, נאלץ לקבל את החלטת הוועדה.¹²⁹

נראה שבשלב זה הבינה העירייה שהשגת המיזוג תתאפשר אך ורק ביוזמתה. אקצין הגיש לפלימן 'תכנית אפשרית' לאיחוד שלושת המוסדות החיפאיים. שם המוסד המאוחד, לפי ההצעה, יהיה 'אוניברסיטת חיפה' או 'חלופין' 'אוניברסיטת הצפון'. ההצעה כללה מגוון הסדרים הנוגעים למבנה האקדמי, לאופן הניהול ולאופן המימון של המוסד עד לאיחודו הסופי.¹³⁰ אם כך, בתחילת 1970 כבר היה המכון בדרך לעצמאות אקדמית וכל הצדדים המעורבים – המכון, עיריית חיפה, הטכניון, האוניברסיטה העברית וגם בית הספר לרפואה – נדרשו להכריע בשאלת עתיד יחסיו של המכון עם המוסדות האקדמיים השכנים בחיפה. בצל חילוקי הדעות בחיפה ובצל הקושי של המוסדות המקומיים להכריע, נדרשה התערבות השלטון המרכזי. המועצה להשכלה גבוהה, שעד אז נמנעה מלהתערב בעניין המכון, נדרשה כעת להטיל את כובד משקלה.

126 'במועצת עיריית חיפה מסתמנת תמיכה במיזוג אקדמי', דבר, 19.2.1970.

127 Alpert, *Technion*, pp. 344-349, 360-363

128 'בית הספר לרפואה בחיפה יאוחד עם הטכניון', דבר, 29.1.1970.

129 'דיונים על מיזוג המוסדות להשכלה גבוהה בחיפה', למרחב, 10.2.1970.

130 בנימין אקצין אל משה פלימן, 1.2.1970, אע"ח, 1605/12.

התערבות המועצה להשכלה גבוהה: ועדת כהן

ב־2 בפברואר 1970 התכנסה המועצה להשכלה גבוהה לשיבתה הראשונה בראשות שר החינוך החדש יגאל אלון. אלון הודיע שהחליט למנות ועדה בראשות השופט העליון חיים כהן, חבר המועצה להשכלה גבוהה, שתברר אם יש מקום למיזוג בין שלושת מוסדות ההשכלה הגבוהה בחיפה. 'מתוך קשרי עם הגורמים אני סבור כי בטווח של שנתיים-שלוש ניתן לדבר על מיזוג כזה', אמר אלון.¹³¹ דורי ואקצין, ראש המכון, שניהם חברי המועצה להשכלה גבוהה, בירכו על החלטת השר.¹³²

לקראת דיוני ועדת כהן כינס אקצין אספה של כלל מורי המכון. אל האספה הוזמנו גם פלימן ושני נציגים נוספים ממועצת העירייה. אנשי העירייה הודיעו שבכוונתם לקדם את מיזוג שלושת המוסדות בחיפה. מספר מורים ותיקים הביעו חשש שהמכון 'יבלע' על ידי הטכניון, שלא בטובתו, וסברו שמוטב להמתין עד שהמכון יתבסס ויפתח סגל בכיר משל עצמו. אקצין לא היה שותף לחששות, אך הדגיש שיש לוודא ש'במהלך הדיונים יהיה המכון בעל משקל שווה [לטכניון], וכי שוויון זה ישתקף גם בארגון החדש של המוסד'. באספה הוחלט לבחור שישה אנשי סגל שיהיו נציגי המכון לעניין המיזוג.¹³³ זאת ועוד, כפי שמסר פלימן באספה, קיבלה מועצת העירייה פה אחד מספר החלטות: 'לנקוט בצעדים מעשיים לקידום האיחוד הלכה למעשה', להטיל על ועדת המכון ובית הספר לרפואה להיכנס למשא ומתן עם הנהלת הטכניון ועם שרי הממשלה הרלוונטיים בנושא, להקים ועדה משותפת לתיאום תכניות הפיתוח של שלושת המוסדות כבר בשנת הלימודים הקרובה (תשל"א) כדי למנוע כפילויות בתכניות ובתחומי הלימוד האקדמיים ולהכריע בשאלת החסות האקדמית של בית הספר לרפואה בהתאם לסעיפים הקודמים.¹³⁴

בישיבה הראשונה של הוועדה השתתפו נציגים מהעירייה, מהטכניון ומהמכון.¹³⁵ אנשי העירייה העריכו שיהיה אפשר להשלים את האיחוד בתוך שלוש שנים, עם תום מתן החסות של האוניברסיטה העברית למכון, אך הודו שהוצאות הפיתוח של המכון מכבידות על קופת

131 פרוטוקול המועצה השלישית (37), 2.2.1970, א"מ, גל-13205/3, עמ' 4-3. יתר חברי הוועדה היו אקצין, ארליק, דה-פריס (שהיה חבר גם בוועדת ברנזון), פרופ' שניאור ליפסון, דיקן הפקולטה לכימיה במכון ויצמן למדע, פרופ' יהושע שכטר, לשעבר רקטור אוניברסיטת בר-אילן, ופרופ' רחל שלון, ראש התחנה לחקר הבנייה בטכניון (ומי שהשתתפה בשעתו בטקס הנחת אבן הפינה לקריית האוניברסיטה). אלכס דורון, 'ועדה תבדוק איחוד מוסדות אקדמיים', **מעריב**, 5.2.1970.

132 פרוטוקול המועצה השלישית (37), 2.2.1970, א"מ, גל-13205/3, עמ' 5-6.

133 מועצת המורים, ישיבה ד' בתשל"ל, 26.2.1970, א"ח, 160099.00171.1972.

134 קטע מפרוטוקול ישיבה מס' 7 של מועצת עיריית חיפה, 2.3.1970, א"ע 1605/12.

135 נציגי העירייה היו פלימן ועו"ד מאיר בר-רב-האי; נציגי הטכניון היו גולדברג, עמי, פרופ' אלישע שקלרסקי, דיקן הפקולטה לארכיטקטורה, פרופ' אמיתי הלוי מהפקולטה לכימיה, פרופ' חיים פינקל, המשנה לנשיא לעניינים אקדמיים, ופרופ' אשר פרס מהפקולטה לפיזיקה; נציגי המכון היו רפאלי, ד"ר אוריאל רפפורט, ראש החוג להיסטוריה של עם ישראל, ד"ר עקיבא גלבוז מהחוג להיסטוריה כללית וד"ר שולמית וייסמן, ראשת החוג לצרפתית.

העירייה. המשתתפים שבו ונחלקו בדעותיהם בהתאם להשקפותיהם בשאלות היסוד, כאשר הדילמות העקרונית בין ריכוז לביזור ובין חתירה להתמחות צרה להקניית ידע רחב מוצגות כסוגיות של חיסכון מול בזבוז, לנוכח השיקול האקוטי של התקציב. רוב נציגי הטכניון לא ראו שום תועלת באיחוד בין המכון לטכניון, בין היתר בגלל אופיים השונה של שני המוסדות, וסברו שיש להגיע לחלוקת סמכויות הגיונית ביניהם. עמי תמך במיזוג, שלדעתו עתיד היה להביא להשגת המוצר המוצלח ביותר, אך גם הוא סייג זאת בתנאי שהדבר לא יפגע בתקציב הטכניון. גם גולדברג הסתייג מרעיון המיזוג: 'אם המיזוג פירושו להפוך את הטכניון לבית-ספר של הצפון - תהיה התנגדות רצינית לא רק של כל הסגל אלא של כל הקורטוריון'. מנגד היו אנשי המכון תמימים בדעתם וראו בחיוב את הקמתה של אוניברסיטה מקיפה בחיפה.¹³⁶

לקראת הישיבה השנייה ניסח המהנדס אוריאל שלון, חבר הוועד המנהל של הטכניון, את עמדתו בתזכיר שנשלח לחברי הוועד. שלון תמך בצירוף בית הספר לרפואה לטכניון ובהקמת 'גוף משותף' לטכניון ולמכון לשם מניעת כפילות אקדמית בין המוסדות, אך התנגד למיזוג עם המכון. שלון הציג מספר נימוקים לעמדתו: ראשית, ש'המיזוג יביא בהכרח להנמכת מעמדו ולהמעטת דמותו של הטכניון. בעוד וכיום הוא מוכר כמכון טכנולוגי לישראל ייהפך הוא לחלק של אוניברסיטה מקומית של חיפה (או של הצפון), אשר תדמיתו תהיה מטבע הדברים נחותה מזו של האוניברסיטה העברית ואף של אוניברסיטת תל-אביב (בהיותה שוכנת בעיר הגדולה ובמרכז אוכלוסייתה של המדינה)';¹³⁷ שנית, שמהלך המיזוג עשוי לפגוע ביכולת הטכניון לגייס תורמים ומרצים מחוץ-לארץ; שלישית, שהמרצים במכון ידרשו להשוות את תנאיהם ואת מעמדם לאלו של עמיתיהם בטכניון; רביעית, שהסטודנטים במכון יציבו דרישות משלהם; חמישית, שהמיזוג לא יביא לחיסכון בתקציב הטכניון, וחמור מכך שהמכון יהיה לנטל עליו.¹³⁸

חברי הוועד קיבלו את עמדתו של שלון בעניין בית הספר לרפואה והחליטו להסמיך את הוועדה לפיתוח אקדמי לקדם את המיזוג עמו, בתנאי שהדבר לא ישית על הטכניון התחייבויות כספיות. בעניין המכון נחלקו חברי הוועד בדעותיהם, ולכן הוחלט שגולדברג והמהנדס יוסף אבן יציגו בפני הוועדה את העמדות השונות והמנוגדות.¹³⁹ גולדברג ואבן אכן השתתפו בישיבתה השנייה של ועדת כהן. לצדם הופיעו נציגי בית הספר לרפואה ורקטור האוניברסיטה העברית, פרופ' יעקב כ"ץ. ברזילי, יד ימינו של ארליק, תמך במיזוג שלושת המוסדות, ואילו ד"ר אפרים בנטל, מנהל המחלקה הנגירולוגית בבית החולים רוטשילד (לימים בני ציון), סבר שבית הספר לא יוכל לשאוב תועלת רבה מהמכון. גם כ"ץ סבר שהפתרון הרצוי ביותר מבחינת האוניברסיטה הוא מיזוג המכון ובית הספר לרפואה

136 פרוטוקול מיישיבת הוועדה לבדיקת איחוד המוסדות להשכלה גבוהה בחיפה, 13.3.1970, א"מ, גל-13210/1.

137 ההדגשות במקור.

138 אוריאל שלון אל חברי הוועד המנהל, 14.4.1970, אה"ט, B57-4-10.

139 ישיבת הוועד המנהל של הטכניון, 16.4.1970, שם, B57-4-9.

עם הטכניון. לאחר שמיעת העדים עברה הוועדה לדיון בממצאים, ובשלב זה ביקש אקצין לדבר לא כחבר הוועדה אלא כעד. הוא סיפר שנציגי סגל המורים במכון קיימו התייעצויות וביקשו ממנו למסור שדעתם החיובית בנוגע למיזוג עם הטכניון השתנתה לשלילה עקב דיוני הוועדה, וזאת משלוש סיבות: ראשית, רבים מאנשי הטכניון התנגדו למיזוג ועמדתם לא בישרה טובות לחיים המשותפים; שנית, התברר שגם תומכי המיזוג סבורים שתינתן בו עדיפות למקצועות הטכנולוגיים, ואנשי המכון חששו למעמדם של מדעי הרוח והחברה; שלישית, מהדיונים עלה שלאחר המיזוג תסלק העירייה את ידה, באופן הדרגתי לפחות, מתמיכתה הכספית, וגם הטכניון לא היה יכול להתחייב על תמיכתו במחלקות המכון. בתום הדיון החליט כהן לנסח נייר עמדה שימש כבסיס לדיון בישיבה השלישית.¹⁴⁰ דומה אפוא שהחשדנות ההדדית, עד כה נחלתם של ראשי המוסדות בלבד, חלחלה אל העובדים והעכירה את האווירה עוד בטרם ניתן סיכוי ליצירת תשתית קולגיאלית לישות המשותפת. בישיבה השלישית נידונה הצעת כהן באריכות, אך ככל שהתארך הדיון התחזר הקושי 'לרבע את המעגל', ולכן הוחלט שחברי הוועדה ינסחו הצעות לקראת ניסוח הדוח הסופי.¹⁴¹ לפי נייר העמדה של כהן, הטכניון ובית הספר לרפואה כבר הסכימו להתאחד, ולכן כל שנותר לוועדה הוא לאשר את ההסכם ביניהם; הטכניון והמכון יתאחדו כבר בשנת הלימודים תשל"ג, כשיפוג ההסכם בין העירייה לאוניברסיטה העברית; תוקם ועדה משותפת עם חמישה חברים (שלושה מהטכניון ושניים מהמכון) שתעבד במשך תקופת המעבר את פרטי האיחוד ותתכן את ביצועו בפועל, ועד אז יימנעו שני הצדדים מכפילויות אקדמיות ביניהם. שאלת שם המוסד המאוחד עוררה קושי מיוחד. דה־פריס הציע את השם 'אוניברסיטת חיפה', אך כהן קיבל את עמדת הטכניון 'שמוסדם אינו חיפאי לוקאלי אלא המוסד הטכנולוגי לכל ישראל' וכן 'שמן הראוי הוא כי שם המוסד המאוחד ישקף את משקלו של המוסד הגדול והוותיק והמפורסם לעומת המוסד הצעיר, על ידי שיושם הדגש על הטכנולוגיה'. על כן הצעתו הייתה: 'האוניברסיטה הטכנולוגית לישראל'.¹⁴²

במושב הקורטוריון השנתי השתתף פלימן בישיבת הפתיחה והפציר בשומעיו לתמוך במיזוג הטכניון והמכון. הוא הקריא את החלטת מועצת העירייה ממאוס 1970 והודיע שהעירייה החליטה לרכוש את השטח שבין הקמפוסים כדי לקדם את האיחוד בין שני המוסדות.¹⁴³ נראה שזה היה מעט מדי ומאוחר מדי. גולדברג, שהתיימר להביע 'בצורה נכונה את הלך הרוח בטכניון', סיכם אותו כך: 'גישה חיובית ונלהבת למיזוג עם בית הספר לרפואה בהקדם האפשרי, רגשות מעורבים ביחס למיזוג עם המכון האוניברסיטאי תוך דחייה לעת עתה'.¹⁴⁴ לא ברור אם כוונתו הייתה לדחייה במובן של סירוב או דיחוי. מכל מקום, בדיון שיוחד לנושא התלבטו חברי הקורטוריון כיצד לשמר את אפשרות המיזוג, אך

140 פרוטוקול מישיבה מס' 2, 17.4.1970, א"מ, גל-13210/1.

141 פרוטוקול מישיבה מס' 3, 5.5.1970, שם.

142 הצעות השופט חיים כהן, 17.4.1970, שם.

143 פרוטוקול המושב השנתי של הקורטוריון, 25.6.1970, אה"ט, B96-3-2, עמ' 5.

144 שם, עמ' 10.

ללא התחייבות על תנאיו. על הפרק עמדה הצעתו של פרופ' זאב רוניק, דיקן הפקולטה להנדסה כימית: 'הקורטוריון בדעה כי המיזוג של המכון האוניברסיטאי עם הטכניון יהיה לתועלת שני המוסדות כאשר ייווצרו תנאים הולמים לכך. הקורטוריון ממליץ על הקמת ועדה המשותפת לשני המוסדות במטרה להגיע לתקנות וסטנדרטים אחידים בכל הנוגע לאספקטים האקדמיים, המינהליים והכספיים וזאת מתוך מטרה להחיש את היווצרות התנאים ההולמים למיזוג'. ארליק ועמי תמכו בנוסח זה, ואילו גולדברג הביע חשש מהקמתה של ועדת תיאום לנוכח הבדלי הגישות בין המוסדות וכן בשל הוויתור על סמכות ההחלטה לטובת שר החינוך. בתום הדיון התקבלה הצעת רוניק ברוב של 26 מול 16.¹⁴⁵ בישיבתה הרביעית החליטה ועדת כהן להציע למכון לאמץ החלטה דומה להחלטת הקורטוריון. למשמע ההצעות השונות שהעלו החברים הוחלט שכהן יגיש מסמך מסכם חדש שיהווה בסיס לדוח הוועדה.¹⁴⁶ ההבדל העיקרי במסמך החדש היה שוועדת התיאום בין הטכניון למכון תהיה שקולה (פריטטית), ושרצוי שבראשה יעמוד אדם בלתי תלוי ושאינו משתייך לאחד המוסדות האקדמיים הנידונים.¹⁴⁷ בישיבה האחרונה קיבלו שישה מחברי הוועדה את המסמך שניסח כהן, בתיקונים קלים שהוצעו ואושרו. דה פריס, בדעת יחיד, חשב שעל הוועדה להמליץ מפורשות על איחוד המוסדות, ושההכנות לאיחוד יסתיימו עם תום האחריות האקדמית של האוניברסיטה העברית.¹⁴⁸

ממכון לאוניברסיטה: הדרך לעצמאות

בקיץ 1970, כשהחלו להתבהר מסקנות ועדת כהן, החלה העירייה להציע את המכון לקראת עצמאות. ב-6 ביולי, לאחר שהאוניברסיטה העברית הסירה את התנגדותה, החליטה הנהלת העירייה לשנות רשמית את שם המכון ל'אוניברסיטת חיפה' – השם שהוצע בעבר עבור מוסד חיפאי כולל. בהודעתו לשר אלון ציין פלימן שלשינוי השם לא תהיה השפעה על סוגיות אחרות, לרבות 'עתידי היחסים בין מוסדות ההשכלה הגבוהה בחיפה'.¹⁴⁹ גם במכתבו להרמן ציין פלימן שלשינוי השם לא ישפיע על הקשר עם הטכניון, אפילו אם ועדת כהן תמליץ על איחוד המוסדות.¹⁵⁰

ב-13 בנובמבר 1970 התכנסה קבוצה בשם 'מייסדי אגודת אוניברסיטת חיפה', גוף שנועד להיות חבר הנאמנים של האוניברסיטה, והחליטה על שינוי מעמדה של האוניברסיטה – מגוף בבעלות העירייה לאגודה עצמאית. בין המייסדים היו פרופ' בנימין מזר, נשיא האוניברסיטה

145 שם, עמ' 33-38.

146 ישיבה בבית השופט חיים כהן, 9.8.1970, א"מ, גל-13210/1.

147 טיוטת דין וחשבון למועצה להשכלה גבוהה, 16.8.1970, שם.

148 ישיבה מס' 6, 7.12.1970, שם, ג-17955/1.

149 משה פלימן אל יגאל אלון, 26.7.1970, אע"ח, 1605/12.

150 משה פלימן אל אברהם הרמן, 2.8.1970, שם, 1605/11.

העברית לשעבר, וכן דורי, רפאלי, אקצין ופלימן.¹⁵¹ עמי בירך את פלימן על עצמאותה של האוניברסיטה וקרא לשלב במוסדותיה נציגים מהטכניון, ולהפך. עמי תמך גם במיזוג בית הספר לרפואה עם הטכניון, מתוך תקווה ששני המהלכים יחד יביאו בסופו של דבר למטרה המקוּוּה – הקמת אוניברסיטה כוללת גדולה, תוססת ומתקדמת בעירנו.¹⁵² בעת ההיא עלתה אפשרות למנות את עמי לחבר הנאמנים של האוניברסיטה, אך אקצין מחה על כך: 'דווקא בשל העניינים הרבים העומדים לדיון בין שני המוסדות, נכון היה להקפיד ולא לבחור למועצה המנהלת אחד מהם אדם שתפקידו ואחריותו העיקריים הם למוסד השני'.¹⁵³ לא ברור מה הייתה תשובתו של פלימן, אך נראה שעצם הנכונות של העירייה למנות את עמי ביטאה הבנה שהתפתחותה של האוניברסיטה נעשתה תלויה בשיתוף פעולה מצד הטכניון. ב־19 בינואר 1971 התכנס חבר הנאמנים של אוניברסיטת חיפה לשיבתו הראשונה. בדברי הפתיחה אמר אקצין שיעשה מאמץ למנוע כפילויות בתכניות האקדמיות, אך רמז ש'הכפילויות בחיי מוסדות להשכלה גבוהה מחויבות המציאות'. חבר הנאמנים קיבל 'בקורת רוח' את המלצות ועדת כהן: מיזוג מידי של בית הספר לרפואה עם הטכניון, שאיפה למיזוג עתידי של המכון והטכניון והקמת ועדה שקולה למכון ולטכניון לתיאום תכניות הלימודים.¹⁵⁴ גם סנאט הטכניון אישר את המלצות ועדת כהן, אך בו בזמן אישר גם תכנית ללימודי ביולוגיה בשנת הלימודים תשל"ב, החלטה שלכאורה סותרת את המלצות ועדת כהן, שכן מסלול דומה נועד להיפתח גם באוניברסיטה. מנגד דיברה הנהלת האוניברסיטה על הקמת חוג למתמטיקה, תחום 'טכניוני' מובהק,¹⁵⁵ וגם 'החוג המשותף' לכלכלה עורר מחלוקת. פרופ' רפאל טריפון, ראש החוג, התפטר כבר בתחילת שנת הלימודים תשל"א, ככל הנראה בגלל היעדר הסכמה בין המוסדות על ניהול החוג.¹⁵⁶ נראה שאף על פי ששני הצדדים, הטכניון ואוניברסיטת חיפה, אימצו את המלצות ועדת כהן, הם המשיכו לפעול לפי אינטרסים מוסדיים צרים.

ב־23 בפברואר 1971 אישרה גם המועצה להשכלה גבוהה את המלצות ועדת כהן, ואלון ביקש מגולדברג ואקצין למנות נציגים לוועדה שקולה. אקצין וגולדברג הסכימו ביניהם שנציגי שני המוסדות יכהנו לסירוגין כראשי הוועדה ושדורי ינהל את הישיבה הראשונה.¹⁵⁷ אפשר לומר שמבחינת דורי זו הייתה מעין 'סגירת מעגל': האיש שכנשיא הטכניון הוביל את ההתנגדות להקמת אוניברסיטה עצמאית בחיפה, היה לאחד ממייסדיה ואף עמד בראש

151 'אוניברסיטת חיפה תיהפך למוסד עצמאי', דבר, 15.11.1970.

152 יוסף עמי אל משה פלימן, 1.12.1970, אע"ח, 1605/11.

153 בנימין אקצין אל משה פלימן, 21.12.1970, שם, 1612/5.

154 ישיבת חבר הנאמנים, 19.1.1971, שם, 1605/10.

155 מאיר הראובני, 'שניים או חוץ בביולוגיה', למרחב, 8.1.1971.

156 שמעון רפפורט, 'הכלכלה – נדבך למיזוג האוניברסיטה והטכניון, או מקור לתחרות המוסדות?', מעריב, 1.3.1971.

157 בנימין אקצין אל אלכסנדר גולדברג, 26.2.1971; אלכסנדר גולדברג אל שמואל בנדור, 28.2.1971; גאל אלון אל אלכסנדר גולדברג ובנימין אקצין, 1.3.1971 – כולם בא"מ, גל-17955/1.

הגוף שנועד לקבוע את גבולות הגזרה בין הטכניון לאוניברסיטה. הקורטוריון אישר את המיזוג של הטכניון עם בית הספר לרפואה והביע תקווה ש'יבדקו כל הדרכים האפשריות על מנת לחזק את שיתוף הפעולה והתיאום בין שני המוסדות במגמה למנוע כפילויות מיותרות ובזבוז משאבים'. המילים 'איחוד' או 'מיזוג' לא הוזכרו בהחלטה כלל.¹⁵⁸

ב־2 באוגוסט 1971, בישיבה חגיגית, הודיעה העירייה על החכרת מבני המכון לאוניברסיטה. בהסכם נקבעו גם תקרת השתתפות העירייה בתקציב האוניברסיטה וזכויות עובדיה. כך זכתה האוניברסיטה בעצמאות כלכלית ומנהלית.¹⁵⁹ בעקבות זאת ביקש דורי להעלות בישיבת המועצה להשכלה גבוהה את שאלת שיתוף הפעולה בין האוניברסיטה לטכניון לקראת מיזוג אפשרי ביניהם. אלון השיב שאין הוא מרפה מהנושא ושימשיך ללחוץ על ראשי המוסדות להגביר את שיתוף הפעולה, אך 'לכפות את המיזוג עליהם, אין זה אפשרי ואין זה רצוי'.¹⁶⁰ זו הייתה ככל הנראה פעולתו האחרונה של דורי בנושא. באותו קיץ הוא לקה בשבץ מוחי, ובעקבותיו חדל מפעילות ציבורית עד למותו בינואר 1973.¹⁶¹

באוקטובר 1971 הגיש אקצין בקשה רשמית למועצה להשכלה גבוהה להכרה בתארים שיוענקו באוניברסיטה. אקצין אמר שנשיאי האוניברסיטה והטכניון תומכים במיזוג בין שני המוסדות, אך בקרב ציבור המורים קיימת הסתייגות.¹⁶² בדיון שנערך במועצה להשכלה גבוהה הועלה שוב ושוב החשש מכפילות בתחומי הלימוד. אלון קיבל עליו לעקוב אישית אחר שיתוף הפעולה בין האוניברסיטה לטכניון.¹⁶³ המועצה להשכלה גבוהה מינתה ועדת משנה לבדיקת בקשתה של האוניברסיטה להכרה, שבראשה עמד פרופ' יהושע אריאלי מהאוניברסיטה העברית. ב־7 ביוני 1972, בעקבות המלצות ועדת אריאלי, החליטה המועצה להשכלה גבוהה בין היתר להסמיך את האוניברסיטה להעניק תואר בוגר בפקולטות למדעי הרוח ולמדעי החברה ותואר מוסמך במספר חוגים.¹⁶⁴ עם קבלת העצמאות האקדמית והמנהלית הושלם תהליך ההקמה של אוניברסיטת חיפה.

סיכום

סיפור הקמתה של אוניברסיטת חיפה מגלם את מגוון הדילמות שליוו את מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל בעשור השני ובעשור השלישי להקמת המדינה. האם האוניברסיטה העברית הייתה צריכה להישאר האוניברסיטה המרכזית, השולחת זרועות לכל הארץ,

158 שמואל האוזר, 'הטכניון אישר המיזוג עם ביה"ס לרפואה', על המשמר, 25.6.1971.

159 'אוניברסיטת חיפה זכתה בעצמאות משקית ומינהלית', מעריב, 3.8.1971.

160 שמואל בנדור אל יעקב דורי, 26.8.1971, א"מ, גל-1/17955.

161 נאור, הרמטכ"ל הראשון, עמ' 452-454.

162 ישיבת המועצה להשכלה גבוהה, 21.12.1971, המועצה הרביעית, אמל"ג.

163 ישיבת המועצה להשכלה גבוהה, 2.2.1972, שם.

164 ישיבת המועצה להשכלה גבוהה, 7.6.1971, שם.

או שהיו צריכות לקום אוניברסיטאות עצמאיות? האם אוניברסיטאות היו צריכות לקום במרכזי האוכלוסייה הקיימים או דווקא במקומות מתפתחים כפריפריה? האם מוסדות ההשכלה הגבוהה היו צריכים להיות כוללניים ולהקיף מגוון רחב של תחומי דעת, או שהיה עליהם להתמקד בתחומים ספציפיים? כיצד יש להקים אוניברסיטה: מן המסד או בחסות מוסד אקדמי ותיק? מי מוסמך להחליט היכן ומתי מתעורר הצורך באוניברסיטה חדשה? מניין צריכה לבוא היוזמה להקמת אוניברסיטה חדשה: מהשלטון המרכזי או מיוזמה מקומית? ולמי אמור להשתייך מוסד אקדמי: לרשות המקומית שבו הוא נמצא או למערכת ההשכלה הגבוהה במדינה? לכל השאלות האלו היו היבטים ושיקולים אקדמיים, פוליטיים, גאוגרפיים, כלכליים ופרסונליים כאחד.

הקרבה הגאוגרפית למוסד אקדמי ותיק ייחדה את המקרה של אוניברסיטת חיפה בהשוואה לאוניברסיטאות אחרות בישראל. אפשר להשוות את תהליך ההקמה של אוניברסיטת חיפה לתהליך ההקמה של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; שני התהליכים התקיימו באותן השנים. שלא כעמדה המסויגת שהציג הטכניון כלפי המכון בחיפה, יחסו למכון להשכלה גבוהה בנגב היה אוהד בהרבה. הטכניון פרס את חסותו האקדמית על המחלקה להנדסה בבאר שבע, ופרופ' חיים חנני, איש הטכניון, כיהן כרקטור הראשון של האוניברסיטה שהוקמה בנגב.¹⁶⁵ מלבד העובדה שבחיפה כבר היה הטכניון, באותן השנים היה פיתוחה של באר שבע כבירת הנגב יעד לאומי. גם האוניברסיטה העברית סיעה למכון בנגב, בין היתר מחשש שאם לא תעשה כן יתפסו אוניברסיטאות תל אביב וברא"ל את מקומה.¹⁶⁶ שלא כאוניברסיטת חיפה, שהוגבלה בתחומי הלימוד מפאת הקרבה לטכניון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב הייתה חופשית לעסוק בכל תחומי הידע.

רעיון המיזוג עם הטכניון ליווה את אוניברסיטת חיפה עוד מימיה הראשונים כמכון אוניברסיטאי. במובן מסוים אפשרות הפיכתו של המכון לאוניברסיטה עצמאית, נפרדת מהטכניון, נולדה בעקבות כישלון רעיון המיזוג. בשנתיים הראשונות של המכון ניטשה מחלוקת בין אבא חושי, ראש עיריית חיפה והאב המייסד של המכון, ליעקב דורי, נשיא הטכניון. השניים הסכימו על רעיון המיזוג, אך ראו בדרכים מנוגדות את אופן השגתו. דורי טען שעל המכון להתמוזג בהקדם האפשרי לתוך הטכניון, המוסד הוותיק והמבוסס, ואילו חושי חשב שעל המכון להתפתח באופן עצמאי, ואז להקים אוניברסיטת גג שתכיל בתוכה את הטכניון ואת המכון גם יחד.

ניצחונו המובהק של חושי על דורי בבחירות 1965 אפשר למכון להתפתח במהירות, אך ייתכן שדווקא התפתחות זו הייתה בעוכריו, בכך שביטלה את יכולתו של הטכניון 'לבלוע' את המכון. אלכסנדר גולדברג, יורשו של דורי כנשיא הטכניון, היה פתוח לשיתוף פעולה בין המוסדות, אך זה נותר בעירבון מוגבל ולווה בתחרות על תחומי לימוד 'חופפים' כמו כלכלה וביולוגיה.

Alpert, *Technion*, pp. 359-360 165
ליבנה, 'אוניברסיטה של האומה', עמ' 636-639. 166

התחרות הקשה שחשיבותה ניכרה ביותר הייתה בנושא בית הספר לרפואה, לא רק בשל מעמדו של המקצוע, אלא גם משום שלא היה משויך לאף אחד משני המוסדות המתחרים ונדרש לגוף אקדמי מאמץ. אנשי העירייה והמכון הבינו שצירוף בית הספר לרפואה למכון הוא המנוף היחיד שיוכל לשכנע את הטכניון להתמזג עם המכון, אלא שכאן באה לידי ביטוי תלותו של המכון באוניברסיטה העברית. האוניברסיטה העברית חששה מבית ספר נוסף לרפואה שיתחרה בה בתחום וסירבה לסייע במהלך. מהרגע שהחליטה המועצה להשכלה גבוהה לצרף את בית הספר לרפואה לטכניון, אך בו בזמן נמנעה מלכפות על הטכניון מיזוג עם המכון, ירדה בפועל מהפרק אפשרות המיזוג, ורק אז התקבלה ההכרעה להפוך את המכון לאוניברסיטה נפרדת.

אם ב־1965 עוד היה יכול הטכניון לאמץ לחיקו את המכון, הרי שב־1970 כבר היה המכון גדול מדי וממוסד מדי, והאינטרס הבדלני של שני המוסדות התבסס גם בקרב עובדיהם. שני הצדדים קיוו להרוויח מהמיזוג והתאכזבו: הטכניון קיווה לזכות בסיוע מהעירייה, ואילו העירייה קיוותה שהטכניון יסבסד את המכון. גם המרצים בשני המוסדות החלו לחשוש מפגיעה במעמדם. תומכי המיזוג העלו על נס את החיסכון הצפוי מאיגום המשאבים, בעיקר לנוכח הקרבה הגאוגרפית בין המוסדות, ואת היתרון העקרוני שבהקמת אוניברסיטה כוללנית ורב־תחומית. המתנגדים הדגישו את ההבדלים בתחומי הדעת של המוסדות, את ההפרדה בין הקמפוסים ואת משבר התקציב שחייב משנה זהירות פיננסית. אך נראה שמעל הכול ריחף הפער באופיים השונה של המוסדות. החשש שמא המיזוג עם מוסד עירוני מקומי יפגע במעמד הלאומי הממלכתי של הטכניון הכריע את הכף, וברגע האמת דחו בטכניון את תכנית המיזוג.

הכוח המניע מאחורי המכון היה חושי. הוא ראה באוניברסיטה העירונית אמצעי להעלאת מעמדה של חיפה. חושי הפגין את כוחו לא רק בהקמת מבני האוניברסיטה מעל לראשו של הטכניון, כמעט פשוטו כמשמעו, תוך כדי גיוס אחד האדריכלים הידועים בעולם, אלא גם ביכולתו לרתום את ראש הממשלה לוי אשכול לטובת המוסד העירוני. לרוע מזלו של המכון, חושי מת בנקודת זמן מכרעת. למחליפו, משה פלימן, לא הייתה היכולת להניע מהלכים דומים, אף על פי שרשמית כוחו במועצת העירייה לא היה פחות משל קודמו. במובן מסוים העימות האישי והפוליטי בין דורי לחושי שיקף גם הבדלים מהותיים בהשקפות העולם. דורי, איש אמונו של בן־גוריון, דגל בגישה ממלכתית לניהול מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל שלפיה יש להקים מוסדות אקדמיים אך ורק על בסיס שיקול לאומי כולל. לעומתו, חושי היה מנהיג מקומי כריזמטי, ולכן היה היגיון בבחירתו לחבור לאשכול, איש המנגנון המפלגתי, שהיה פתוח יותר מבן־גוריון לביזור הכוח הפוליטי ולכן גם היה נכון יותר לתמוך ביוזמה אקדמית מקומית.

במבט כולל אפשר לראות בפרשה זו גם חלק ממיסודו של תהליך הקמת אוניברסיטאות בישראל. ברבות השנים נעשו תהליכי ההקמה של מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל אישיים פחות וממוסדים יותר. ב־1962 נראָה שביכולתה של עיריית חיפה להקים אוניברסיטה באמצעות התקשרות ישירה עם האוניברסיטה העברית (ובמידה מסוימת גם

עם ראש הממשלה), ללא התחשבות במועצה להשכלה גבוהה. באותה העת נפלו קריאותיו של דורי להתערבות ממלכתית על אוזניים ערלות. גם בתקופת גולדברג קראו בטכניון שוב ושוב לפיקוח ממלכתי על המכון, אך במועצה להשכלה גבוהה לא מיהרו להתערב, אולי מפאת מעמדה של האוניברסיטה העברית. בשנת 1970 דמויות המפתח שהקימו את המכון, חושי, פראוור ואשכול, כבר היו מחוץ לתמונה, ובעיריית חיפה נאלצו להתמודד עם המועצה להשכלה גבוהה. אמנם המועצה להשכלה גבוהה לא הציבה קשיים בהפיכת המכון לאוניברסיטה, אך במידה רבה היא טרפדה את תכניותיה של העירייה למזג את המכון עם הטכניון. לאחר הקמת הוועדה לתכנון ולתקצוב בשנת 1972, בסמוך להכרה באוניברסיטאות חיפה ובן-גוריון בבאר שבע, לא היו עוד יוזמות עירוניות מסוג זה להקמת אוניברסיטאות.¹⁶⁷

בסופו של דבר התגשמו אזהרותיהם של דורי ואחרים מפני היומרה שבהקמת המכון, ויכולתה של העירייה לתמוך באוניברסיטה מקומית התגלתה כמוגבלת. הכרעת ועדת כהן להשאיר את הזכות הבלעדית בשאלת המיזוג בידי הטכניון מחד גיסא ולהימנע מכפילויות בתחומי הלימוד בשני המוסדות מאידך גיסא הותירה את אוניברסיטת חיפה בעמדת זיניק חלשה, ללא מקצועות ריאליים יוקרתיים. להכרעה זו היו השלכות ניכרות, עד ימינו, ואלו ראויות למחקר נוסף.

167 על הרקע להקמת הות"ת והשפעותיה ראו וולנסקי, אקדמיה בסביבה משתנה, עמ' 74-175.